

SŁAWOMIR PELCZAR

WŁADYSŁAW ODONIC

KSIĄŻĘ WIELKOPOLSKI
WYGNANIEC I PROTEKTOR
KOŚCIOŁA

(ok. 1193–1239)

avalon

Sławomir Pelczar – ukończył historię na Wydziale socjologicznohistorycznym Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie (2000) oraz prawo na Uniwersytecie Rzeszowskim w Rzeszowie (2004). W 2010 roku obronił pracę doktorską. Zajmuje się dziejami politycznymi polskiego średniowiecza, głównie okresem rozbicia dzielnicowego. Interesuje się również przeszłością swej małej ojczyzny, a wyniki prowadzonych na tym polu badań publikuje na łamach prasy lokalnej (czasopismo „Prządki”). Obecnie mieszka w Korczynie k. Krosna i pracuje jako nauczyciel historii w Gimnazjum w Haczowie.

WŁADYSŁAW ODONIC

KSIAŻĘ WIELKOPOLSKI
WYGNANIEC I PROTEKTOR
KOŚCIOŁA

(ok. 1193–1239)

SŁAWOMIR PELCZAR

WŁADYSŁAW ODONIC

KSIAŻĘ WIELKOPOLSKI
WYGNANIEC I PROTEKTOR
KOŚCIOŁA

(ok. 1193–1239)

avalon

Kraków 2013

Redakcja i korekty
Teresa Kulesz

Opracowanie typograficzne
Sławomir Onyszek

Projekt okładki i stron tytułowych
Sławomir Onyszek

Na okładce
Pieczęć konna Władysława Odonica 1223–1227

© Copyright by Sławomir Pelczar, Kraków 2013; wyd. I

ISBN 978-83-7730-953-7

Z a m ó w i e n i a p r z y j m u j e

A

Wydawnictwo AVALON T. Janowski Sp. j.
ul. Fiołkowa 4/13 • 31-457 Kraków
tel. +48 606 750 749
zamowienia@wydawnictwoAVALON.pl

www.wydawnictwoAVALON.pl

SPIS TREŚCI

WSTĘP	7
ROZDZIAŁ I	
Droga do samodzielnych rządów (1190–1208)	23
1.1 Pod opieką rodziców i najbliższych krewnych	23
1.2 Problem patrimonium Władysława Odonica	44
1.3 Pierwszy spór kościelno-polityczny	78
A. W obozie arcybiskupa gnieźnieńskiego Henryka Kietlicza	78
B. Władysław Odonic księciem kaliskim	98
ROZDZIAŁ II	
Zmienne losy księcia (1208–1223)	109
2.1. Rządy Władysława Odonica w dzielnicy kalisko-przemęckiej 1208–1217 ..	109
A. Urzędnicy i stronnicy polityczni Władysława Odonica	109
B. Fundacje i nadania na rzecz Kościoła	115
2.2. O utrzymanie ojcowskiego dziedzictwa 1208–1217	141
2.3. Na wygnaniu 1217–1223	173
ROZDZIAŁ III	
O panowanie nad całą Wielkopolską (1223–1231)	193
3.1. Zdobyć Ujścia i dalsze wojny ze stryjem 1223–1227	193
3.2. Władysław Odonic a Gąsawa	204
3.3. Ostatnie walki z Laskonogim 1228–1231	231
ROZDZIAŁ IV	
Nowy rywal – wojny z Henrykiem Brodatym o Wielkopolskę	261
4.1. Stosunki wielkopolsko-śląskie w latach 1231–1238	261
4.2. Zasięg terytorialny dzielnicy Władysława Odonica w 1239 roku	305
ROZDZIAŁ V	
Wielkopolska pod rządami Władysława Odonica (1223–1239)	319
5.1. Urzędnicy i otoczenie księcia	319
A. Zaplecze polityczne Władysława Odonica do 1231 roku	319
B. Zmiany na urzędach i w otoczeniu księcia po śmierci Laskonogiego ...	332
5.2. Miejsce Kościoła w polityce Władysława Odonica po 1223 roku	362
A. Arcybiskupstwo gnieźnieńskie i biskupstwo poznańskie	362

B. Duchowieństwo zakonne	379
C. Zakony rycerskie	400
5.3. Działalność gospodarcza	414

ROZDZIAŁ VI

Władysław Odonic w opinii historiografii	419
--	-----

ZAKOŃCZENIE	429
-------------------	-----

BIBLIOGRAFIA	437
--------------------	-----

1. Źródła	437
-----------------	-----

A. Źródła rękopiśmienne	437
-------------------------------	-----

B. Źródła drukowane	437
---------------------------	-----

2. Opracowania	441
----------------------	-----

WYKAZ SKRÓTÓW	479
---------------------	-----

INDEKS OSOBOWO-GEOGRAFICZNY	483
-----------------------------------	-----

Wstęp

Bohaterem tej pracy jest Władysław Odonic, żyjący na przełomie XII i XIII wieku Piast wielkopolski. Podstawowym jej celem jest zrekonstruowanie toczonych – niemal przez całe życie – zmagających księcia o swoją dzielnicę najpierw ze stryjem Władysławem Laskonogim, a następnie z władcą Śląska Henrykiem Brodatym. Walki te to skutek upadku pryncypatu i dążeń zwaśnionych potomków Bolesława Krzywoustego do umacniania własnej pozycji politycznej poprzez powiększanie swego stanu posiadania kosztem najbliższych krewnych, często wbrew obowiązującym zasadom rodowego dziedziczenia. Ofiarą takiej polityki padł Władysław Odonic, którego praw do Wielkopolski nie respektował ani Laskonogi, ani powołujący się na zapis tego ostatniego, Brodaty.

W niniejszej pracy istnieje również konieczność odtworzenia relacji księcia wielkopolskiego z Kościołem za pontyfikatu współczesnych mu arcybiskupów gnieźnieńskich: Henryka Kietlicza (1199–1219), Wincentego z Niałka (1220–1232) i Pełki (1232–1258). Warto wspomnieć, że działalność pierwszego z nich zapoczątkowała proces emancypacji polskiego Kościoła spod władzy książęcej. W sposób znaczący wpłynęło to na zmianę jego stosunków z panującą dynastią.

W pracy tej nie można było także pominąć różnych aspektów sprawowanych przez tego Piasta rządów w posiadanym przez niego księstwie. Należy zauważyć, że to właśnie za jego życia do Wielkopolski zaczęły docierać z zachodu Europy nowoczesne sposoby gospodarowania. Książę, poprzez udzielanie zwolnień immunitetowych oraz zgody na lokację wsi i miast na prawie niemieckim miał realną możliwość wpływania na intensywność i szybkość zachodzących procesów kolonizacyjnych w swej dzielnicy. Niezwykle ważny był również wybór podmiotu zdolnego do sprowadzenia osadników, tak aby nadanie nie pozostało tylko „na pergaminie”. Aby w pełni odtworzyć działalność Władysława Odonica, przeprowadzono badania mające na celu ustalenie grona jego najbliższych współpracowników i zwolenników politycznych.

Okres rozbicia dzielnicowego, pierwsza połowa XIII wieku, a przede wszystkim wydarzenie takie jak zbrodnie pod Gąsawą przyciągały uwagę wielu historyków już w XIX wieku. Jednakże sama postać Władysława Odonica i jego działalność polityczna nie doczekała się nowoczesnej monografii. Być może od podjęcia się takiego zadania odstraszały historyków niezbyt przychylne opinie funkcjonujące na temat tego władcy i przekonanie o niewielkiej i negatywnej roli, jaką odegrał na polskiej scenie politycznej w pierwszej połowie XIII wieku. Walcząc bowiem stale o swoją ojcowiznę, nie był w stanie sięgnąć po władzę nad Krakowem. Przez większość badaczy uznany został także jako główny przeciwnik prowadzonej przez Władysława Laskonogiego, Leszka Białego i Henryka Brodatego polityki, którą interpretowano jako próbę przewyższenia niekorzystnego dla Polski rozbicia dzielnicowego.

W polskiej mediewistyce opracowano dotąd sześć biogramów Władysława Odonica. Pierwszy z nich stanowi znajdujący się w „*Wielkopolskim słowniku biograficznym*” zwięzły życiorys tego Piasta¹. Po-

¹ A. Wędzki, *Władysław Odonic*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa-Poznań 1981, s. 830–831.

dobny charakter mają artykuły Michała Pietrowskiego, Jacka Jaskulskiego i Marcina Spórny². W 1993 roku Zygmunt Boras napisał szkic biograficzny na temat Władysława Odonica³, a niedawno opublikowany został nieco obszerniejszy biogram tej postaci autorstwa Krzysztofa Ożoga, zamieszczony w popularnonaukowej pracy zbiorowej, zatytułowanej „Piastowie. Leksykon biograficzny”⁴. Ta istniejąca w dorobku polskiej historiografii średniowiecza luka skłoniła mnie do wnikliwszego przyjrzenia się działalności tego Piasta.

Warto jednak wspomnieć, że w 1971 roku wybitny przedstawiciel francuskiej szkoły „Annales” Jacques Le Goff zdystansował się od tradycyjnej historii politycznej. Powstająca na jej gruzach „nowa historia polityczna” powinna poświęcić się „badaniu struktur, analizie społecznej, semiologii, badaniom nad władzą”⁵. Wspomniany badacz nie widział zatem miejsca w niej na polityczne biografie władców w ujęciu chronologicznym⁶. Kilkanaście lat później ów francuski mediewista rozpoczął jednak pracę nad „całościową” monografią poświęconą życiu i działalności Ludwika IX Świętego. Docenił wtedy wartość biografii historycznej, uznając ją za jeden z trudniejszych sposobów uprawiania historii⁷. Według niego opisywana postać powinna stanowić „centralny punkt całego pola badawczego” globalizującego wo-

² M. Pietrowski, *Władysław Odonic*, „Szkice Koźmińskie”, nr 16, 1995, s. 49–54; J. Jaskulski, *Władysław Odonic*, [w:] *Słownik władców polskich*, pod red. J. Dobosza, Poznań 1997, s. 421–423; M. Spórna, *Władysław Odonic (ok. 1190–1239)*, [w:] *Słownik władców Polski i pretendentów do tronu polskiego*, pod red. E. Wygonik, Kraków 2003, s. 493–494.

³ Z. Boras, *Piastowie wielkopolscy*, Międzychód 1993, s. 65–78.

⁴ K. Ożóg, *Władysław Odonic* Plwacz, [w:] *Piastowie. Leksykon biograficzny*, pod red. S. Szczura, K. Ożoga, Kraków 1999 (dalej PLB), s. 131–136.

⁵ J. Le Goff, *Czy historia polityczna nadal jest kością historii?*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 81, 1974, s. 300. W wersji angielskojęzycznej artykuł ten ukazał się w czasopiśmie „Daedalus”, 100, 1971, nr 1.

⁶ Zob. K. Ożóg, *Polityka i kultura odnowionego Królestwa Polskiego (koniec XIII–XV w.) w badaniach historycznych*, [w:] *Pytania o średniowiecze. Potrzeby i perspektywy badawcze polskiej mediewistyki*, pod red. W. Fałkowskiego, Warszawa 2001, s. 19.

⁷ J. Le Goff, *Święty Ludwik*, Warszawa 2001, s. 12, 20.

kół siebie zespół zjawisk o różnym charakterze. Ponieważ działa ona we wszystkich dziedzinach życia, takich jak na przykład: sfera ekonomiczna, społeczna, polityczna, religijna i kulturowa, historyk powinien umieć przeanalizować i objaśnić wszelkie przejawy tej aktywności dążąc – dzięki znajomości źródeł i epoki w której żyła postać – do osiągnięcia „wrażenia rzeczywistości”⁸.

Z podobnymi postulatami spotykamy się również w mediewistyce polskiej już u schyłku XIX wieku, z chwilą ukazania się pracy Stanisława Smolki poświęconej działalności Mieszka Starego. Wtedy to urzeczywistniony został model biografii, której zadaniem jest przedstawienie losów danego władcy na tle swej epoki⁹. Koncepcja ta znalazła najpełniejsze zastosowanie w monografiach napisanych przez Benedykta Zientarę, Tomasza Jurka i ostatnio Pawła Żmudzkiego¹⁰. Do jej założeń odwołali się również biografowie kilku innych książąt polskich doby rozbitcia dzielnicowego: Bolesława IV Kędzierzawego, Henryka Sandomierskiego, Kazimierza Sprawiedliwego, Mieszka Płatoniego, Konrada Mazowieckiego, Bolesława Pobożnego, Przemysła II¹¹.

Wspomniany wyżej model stawia przed mediewistą wymóg naukowego zbadania różnych procesów zachodzących w czasie życia bohatera biografii, gruntownego ukazania wszelkich aspektów jego działalności politycznej, gospodarczej czy administracyjnej oraz zre-

⁸ Tamże, s. 13–14.

⁹ Zob. S. Smolka, *Mieszko Stary i jego wiek*, Warszawa 1881, s. XI–XXXI.

¹⁰ B. Zientara, *Henryk Brodaty i jego czasy*, Warszawa 1997; T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego książę głogowski Henryk (1274–1309)*, Kraków 2006 (wyd. 2); P. Żmudzki, *Studium podzielonego Królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000.

¹¹ M. Biniś-Szkopek, *Bolesław IV Kędzierzawy – książę Mazowsza i princeps*, Poznań 2009; A. Teterycz-Puzio, *Henryk Sandomierski*, Kraków 2009; J. Dobosz, *Kazimierz II Sprawiedliwy*, Poznań 2011; N. Mika, *Mieszko syn Władysława II Wygnańca, książę raciborski i pan Krakowa – dzielnicowy władca Polski*, Racibórz 2006; H. Samsonowicz, *Konrad Mazowiecki (1187/88–31 VIII 1247)*, Kraków 2008; M. Hlebionek, *Bolesław Pobożny i Wielkopolska jego czasów*, Kraków 2010; A. Świeżawski, *Przemysł król Polski*, Warszawa 2006.

konstruowania otoczenia i grona najbliższych współpracowników danego księcia¹². Sprostanie tym założeniom legło także u podstaw niżej rozpraw.

Przystępując do omówienia dorobku polskiej historiografii odnoszącego się do czasów w których żył Odonic należy przede wszystkim stwierdzić, że od dawna dużym zainteresowaniem mediewistów cieszyła się działalność jego antagonisty, stryja Władysława Laskonogiego. Przebieg walk obu tych wielkopolskich Piastów toczonych w latach 1206–1231, zrekonstruował w wydanej w 1900 roku rozprawie Adam Kłodziński¹³. Wiele z wyrażonych przez tego historyka sądów wymaga jednak sprostowania w oparciu o rezultaty nowszych badań. Również praca Kazimierza Krotoskiego poświęcona stosunkom politycznym w Polsce w latach 1228–1229 straciła na swej aktualności¹⁴. Warto sięgnąć do pracy Stanisława Zachorowskiego, „*Studia do dziejów XIII wieku w pierwszej jego połowie*”, której druga część poświęcona została sytuacji politycznej w dzielnicy wielkopolskiej¹⁵. Wreszcie w 1998 roku ukazała się biografia rywala Odonica, Władysława Laskonogiego autorstwa Macieja Przybyła. Przyniosła ona garść nowych ustaleń i hipotez dotyczących zmagania obu tych Piastów¹⁶. Konflikt Odonica z Brodatym został dość dobrze naświetlony przez Mariana Łodyńskiego, Romana Grodeckiego, a przede wszystkim przez Benedykta Zientarę¹⁷.

¹² Zob. T. Jurek, Rec.: B. Nowacki, *Przemysł II 1257–1296. Odnowiciel korony polskiej*, „Roczniki Historyczne”, R. 63, 1997, s. 191–193; K. Ożóg, *Polityka...*, s. 23–24.

¹³ A. Kłodziński, *Stosunki Laskonogiego z Odonicem MCCII–MCCXXXI*, [w:] *Księga pamiątkowa uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 1900, s. 97–165.

¹⁴ K. Krotoski, *Stosunki polskie po śmierci Leszka Białego*, „Rocznik Filarecki”, R. 1, 1886, s. 139–231.

¹⁵ S. Zachorowski, *Studia do dziejów wieku XIII-go w pierwszej jego połowie*, [w:] *Rozprawy Akademii Umiejętności Wydziału Historyczno-Filozoficznego* (dalej RAU WHF), T. 62, Kraków 1921, s. 72–201.

¹⁶ M. Przybył, *Władysław Laskonogi książę wielkopolski 1202–1231*, Poznań 1998.

¹⁷ M. Łodyński, *Polityka Henryka Brodatego i jego syna w latach 1232–1241*, „Przegląd Historyczny”, T. 14, 1912, s. 1–25, 141–163, 273–294; R. Grodecki, *Dzieje polityczne Ślą-*

Osobną grupę stanowią opracowania poświęcone pierwszemu sporowi kościelno-politycznemu w Polsce oraz postaci Henryka Kietlicza. Zaslugują one na uwagę, ponieważ w latach 1206–1217 Odonic znalazł się w skupionym wokół metropolity obozie tzw. „młodszych Piastów”. Jako pierwszy na ten temat szerzej pisał Władysław Abraham¹⁸. Jego ustalenia uitorowały drogę dalszym badaniom nad działalnością arcybiskupa gnieźnieńskiego i zaowocowały biografią Henryka Kietlicza napisaną przez księdza Józefa Umińskiego¹⁹. Monografii tej od samego początku zarzucono jednak brak obiektywizmu²⁰. Aktywności kościelnej i politycznej tego metropolity wnikliwie przyjrzał się ostatnio Wojciech Baran-Kozłowski prostując błędne ustalenia swych poprzedników²¹. Nowoczesnych biografii nie doczekało się jak dotychczas wielu innych, współczesnych Odonicowi hierarchów Kościoła polskiego, w tym arcybiskup gnieźnieński Pełka oraz biskup poznański Paweł. Jedynie Roman Grodecki i Kazimierz Tymieniecki szerzej omówili przywilej immunitetowy, który od syna Odonu w 1232 roku otrzymało biskupstwo poznańskie²².

Warto jeszcze wspomnieć o kilku artykułach o charakterze problemowym. Stanisław Szczur, a potem polemizujący z nim Wojciech Feliks poświęcili nieco uwagi kształtowi terytorialnemu diecezji

ska do roku 1290, [w:] *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, T. 1, pod red. S. Kutrzeby, Kraków 1933, s. 155–326; B. Zientara, *Henryk*, s. 308–334.

¹⁸ W. Abraham, *Pierwszy spór kościelno-polityczny w Polsce*, [w:] RAU WHE, T. 32, Kraków 1895, s. 280–329.

¹⁹ J. Umiński, *Henryk arcybiskup gnieźnieński zwany Kietliczem 1199–1219*, Lublin 1926.

²⁰ R. Grodecki, *O charakterystykę Kietlicza. Z powodu pracy ks. dr Józefa Umińskiego, Henryk, arcybiskup gnieźnieński zwany Kietliczem 1199–1219*, Lublin 1926, „Kwartalnik Historyczny”, R. 44, 1930, t. 2, dod. „Wiadomości Historyczne”, s. 21–43.

²¹ W. Baran-Kozłowski, *Arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz (1199–1219). Działalność kościelna i polityczna*, Poznań 2005.

²² R. Grodecki, *Przywilej menniczy biskupstwa poznańskiego z r. 1232*, Poznań 1921; K. Tymieniecki, *Przywilej biskupstwa poznańskiego z roku 1232 na tle rozwoju immunitetu w XIII wieku*, Poznań 1934.

dziedzicznej Władysława Odonica²³. Bogatą literaturę posiada również sprawa tzw. zbrodni gąsawskiej²⁴. Wiele dyskusji wśród historyków wywołuje udział księcia wielkopolskiego w piątej wyprawie krzyżowej, oraz pochodzenie jego żony Jadwigi²⁵.

W identyfikacji osób występujących w otoczeniu Władysława Odonica pomocne okazały się „*Spisy urzędników wielkopolskich*”²⁶ oraz prace poświęcone poszczególnym rodom możnowładczym. Na pierwszym miejscu wymienić należy te autorstwa Władysława Semkowicza i Stanisława Kozierowskiego²⁷. Rezultaty ich badań uzupełnili i zweryfikowali: Jan Pakulski, Janusz Bieniak, Krzysztof Benyskiwicz, Adam Szweda²⁸. Ostatnio otoczenie syna Odonona zrekonstru-

²³ S. Szczur, *Udział Odonona w buncie przeciwko Mieszkowi Staremu w 1177*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, nr 663, Prace historyczne, z. 74, 1985, s. 47–55; tenże, *Zmiany polityczne w Wielkopolsce w latach 1181–1195*, „Roczniki Historyczne”, R. 46, 1980 (druk) 1981, s. 1–15; W. Feliks, *Dziedzictwo Władysława Odonona*, „Studia Historyczne”, R. 32, 1989 z. 2, s. 195–200.

²⁴ Szersze omówienie zob. niżej R. 3. 2.

²⁵ Zob. niżej R. 2. 3.

²⁶ *Urzędnicy wielkopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. M. Bielińska, pod red. A. Gąsiorowskiego (dalej UrzWp), Wrocław 1985.

²⁷ W. Semkowicz, *Ród Awdanów w wiekach średnich*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, R. 44, 1917, s. 153–293; R. 45, 1918, s. 161–314, R. 46, 1919, s. 11–239; tenże, *Ród Pałuków*, [w:] RAU WHF, T. 49, Kraków 1907, s. 151–268; S. Kozierowski, *Ród Doliwów*, Poznań 1923; tenże, *Ród Wczeliczów*, Lwów 1915.

²⁸ J. Pakulski, *Nałęcz wielkopolscy w średniowieczu. Genealogia, uposażenie i rola polityczna w XII–XIV w.*, Warszawa – Poznań – Toruń 1982; tenże, *Ród Zarembów w Wielkopolsce w XIII i początku XIV wieku*, „Prace Wydziału Nauk Humanistycznych Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego”, ser. C, nr 16, „Prace Komisji Historii”, nr 11, 1975, s. 103–137; J. Bieniak, *Doliwowie w XIII wieku (Przesłanki późniejszej świetności rodu w Królestwie Polskim ostatnich Piastów)*, [w:] Cracovia – Polonia – Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej, Kraków 1995, s. 229–244; K. Benyskiwicz, *Ród Jeleni Niałków z Kęblowa i jego rola w procesie jednoczenia państwa polskiego na przełomie XIII i XIV wieku*, Poznań–Wrocław 2002; A. Szweda, *Ród Grzymałów w Wielkopolsce*, Toruń 2001.

ował Karol Tanaś²⁹. Zaznaczyć należy jednak, że próba ta nie jest zbyt udana³⁰.

Omawiając literaturę poświęconą działalności Władysława Odonica nie sposób również pominąć prac historyków, którzy zajmowali się dziejami zakonu cystersów. Przyczyn zakończonej niepowodzeniem próby osadzenia przez księcia wielkopolskiego mnichów w kasztelanii przemęckiej dochodzili Józef Frieske i Krzysztof Kaczmarek³¹. Na temat powstania klasztoru cysterek w Ołoboku pisali: Henryk Likowski, Gerard Kucharski oraz Wojciech Baran-Kozłowski³². Fundację i uposażenie klasztorów cysterskich w Wielkopolsce z linii altenberskiej z uwzględnieniem nadań Odonica omówił Andrzej Marek Wyrwa³³. O polityce donacyjnej księcia wielkopolskiego względem opactw w Sulejowie i Lubiążu możemy dowiedzieć się z monografii tych klasztorów napisanych przez Józefa Mitkowskiego, Konstantego Klemensa Jażdżewskiego i Waldemara Könighausa³⁴.

²⁹ K. Tanaś, *Spółczesność wielkopolskie w procesie kształtowania tożsamości regionalnej (1202–1314)*, Poznań 2006, s. 67–79.

³⁰ Zob. T. Jurek, Rec. K. Tanaś, *Spółczesność*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 115, 2008, z. 1, s. 82.

³¹ J. Frieske, *Pierwsza fundacja klasztoru w Przemęcie w 1210 roku*, „Roczniki Historyczne”, R. 14, 1938, s. 28–47; K. Kaczmarek, *Nieudana fundacja cysterska księcia Władysława Odonica z 1210 roku*, [w:] *Cystersi w społeczeństwie Europy Środkowej*, pod red. A. M. Wyrwy, J. Dobosza, Poznań 2000, s. 273–289.

³² H. Likowski, *Klasztor cysterek w Ołoboku (1211–1292)*, Poznań 1928 [maszynopis w Archiwum UAM w Poznaniu, wydział humanistyczny Uniwersytetu Poznańskiego, prace doktorskie, sygn. nr 250]; G. Kucharski, *Początki klasztoru cysterek w Ołoboku*, [w:] *Cystersi w społeczeństwie*, s. 314–340; W. Baran-Kozłowski, *Wokół początków fundacji klasztoru cysterek w Ołoboku*, „Nasza Przyszłość”, T. 102, 2004, s. 449–460.

³³ A. M. Wyrwa, *Procesy fundacyjne wielkopolskich klasztorów cysterskich linii altenberskiej*. Łekno. Obra. Ląd, Poznań 1995.

³⁴ J. Mitkowski, *Początki klasztoru cystersów w Sulejowie. Studia nad dokumentami, fundacją i rozwojem uposażenia do końca XIII wieku*, Poznań 1949; K. K. Jażdżewski, *Lubiąż. Losy i kultura umysłowa śląskiego opactwa cystersów (1163–1642)*, Wrocław 1993; W. P. Könighaus, *Die Zisterzienserabtei Leubus in Schlesien von ihrer Gründung bis zum Ende des 15. Jahrhunderts*, Wiesbaden 2004.

Jak dotychczas, żaden z historyków nie przedstawił w sposób kompletny działalności syna Odon na polu kolonizacji Wielkopolski. Problematyce tej nieco uwagi poświęcili jedynie: Henryk Likowski, Teodor Tyc, Oskar Lange, Zbyszko Górczak, Zbigniew Wielgosz³⁵. Na uwagę zasługują prace na temat roli zakonów rycerskich w życiu polityczno-gospodarczym trzynastowiecznej Wielkopolski napisane przez Stanisława Karwowskiego, Helmuta Lüpke, Edwarda Rymara, Józefa Sporsa, Mateusza Golińskiego, Piotra Hope, Marię Starnawską i Marka Smolińskiego³⁶. Jak się zatem okazuje bardzo rozproszona li-

³⁵ H. Likowski, *Miasto książęce Śródka. Kartka z dziejów Poznania w latach 1231–1253*, Poznań 1922; T. Tyc, *Początki kolonizacji wiejskiej na prawie niemieckim w Wielkopolsce (1200–1333)*, Poznań 1924; O. Lange, *Lokacja miast Wielkopolski właściwej na prawie niemieckim w wiekach średnich*, Lwów 1929; Z. Górczak, *Najstarsze lokacje miejskie w Wielkopolsce (do 1314 r.)*, Poznań 2002; Z. Wielgosz, *Wielka własność cysterska w osadnictwie pogranicza Śląska i Wielkopolski*, Poznań 1964; tenże, *Pogranicze wielkopolsko-zachodniopomorskie we wczesnym średniowieczu. Krajobraz naturalny i struktury osadnicze*, Poznań 2006.

³⁶ S. Karwowski, *Komandoria i kościół św. Jana Jerozolimskiego w Poznaniu*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, T. 36, 1911, s. 1–104; H. Lüpke, *Beiträge zur Geschichte des Templerordens in der Neumark*, „Das Neumark. Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Neumark”, 1934, z. 9, s. 39–94; E. Rymar, *Powstanie i stan posiadania pomorskich komend templariuszy w Chwarszczanach i Mysłiborzu w XIII wieku. (W związku z rozprawą Bogusława Korbana, Fundacje templariuszowskie na ziemiach polskich*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1986, nr 1), „Przegląd Zachodniopomorski”, T. 2, 1987, s. 192–204; tenże, *Komandoria chwarszczańska templariuszy i joannitów (1232–1540)*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny”, nr 9, 2002, s. 11–36; J. Spors, *Początki i stan posiadania templariuszy w ziemi kostrzyńskiej w latach 1232–1261*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza”, T. 32, 1987, z. 2, s. 111–128; M. Goliński, *Uposażenie i organizacja zakonu templariuszy w Polsce do 1241 roku*, „Kwartalnik Historyczny”, T. 98, 1991, s. 3–20; P. Hope, *Kwestia sprowadzenia templariuszy do Polski. Rozwój uposażenia zakonu w Wielkopolsce*, „Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny”, R. 1, 1993, s. 15–40; M. Starnawska, *Mnisi – rycerze – szlachta. Templariusze i joannici na pograniczu wielkopolsko-brandenbursko-pomorskim*, „Kwartalnik Historyczny”, T. 99, 1992, nr 1, s. 3–31; tenże, *Miedzy Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 1999; M. Smoliński, *Joannici w polityce książąt polskich i pomorskich od połowy XII do pierwszego ćwierćwiecza XIV wieku*, Gdańsk 2008.

teratura poświęcona działalności gospodarczej księcia wielkopolskiego i jego relacjom z Kościołem dodatkowo uzasadnia konieczność całościowego opracowania tych zagadnień.

Chcąc omówić aktywność polityczną Władysława Odonica i dokonać jej obiektywnej oceny napotkałem na znaczne trudności wynikające z ubóstwa informacji źródłowych. Zdaję sobie też sprawę z tego, że, w związku z dużymi lukami w zachowanym materiale źródłowym na wiele postawionych w tej pracy pytań nie uda się uzyskać jednoznacznych odpowiedzi. Stąd sporo w niej sformułowań, zapewne „najprawdopodobniej”, „jak się wydaje”. Bez wątplenia zachodzi jednak konieczność bliższego przyjrzenia się działalności Władysława Odonica. Pozwoli to zweryfikować część niezbyt pochlebnych opinii o nim, prostując nieprzychylne mu i nieuzasadnione źródłowo sądy historyków.

Podstawowym wykorzystanym przeze mnie źródłem narracyjnym jest *Kronika wielkopolska*, której tekst łaciński wydany został przez Brygidę Kürbis w tomie VIII nowej serii *Monumenta Poloniae Historica*³⁷. Najnowsze jej polskie tłumaczenie jest dziełem Kazimierza Abgarowicza³⁸. Wiele cennych informacji dla lat 1227–1239 zawiera pochodząca z drugiej połowy XIII wieku *Kronika polsko-śląska*³⁹. Warto również sięgnąć do XV-wiecznych *Roczników* Jana Długosza, które, chociaż w dużym stopniu oparte są na wymienionych wyżej kronikach, podają wiele wiadomości nie znanych nam z innych źródeł⁴⁰.

³⁷ *Kronika wielkopolska*, wyd. B. Kürbis, (dalej KW) *Monumenta Poloniae Historica, series nova* (dalej MPH, sn), T. VIII, Warszawa 1970.

³⁸ *Kronika wielkopolska*, tłum. K. Abgarowicz, Warszawa 1965.

³⁹ *Kronika polsko-śląska*, wyd. L. Ćwikliński (dalej KpŚ), [w:] MPH, T. III, Lwów 1878, s. 578–656.

⁴⁰ J. Długosz, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, Liber V–VI, Varsaviae 1973; A. Semkowicz, *Krytyczny rozbiór dziejów polskich Jana Długosza (do roku 1384)*, Kraków 1887; G. Labuda, *Zaginiona kronika z pierwszej połowy XIII wieku w Rocznikach Królestwa Polskiego Jana Długosza*, Poznań 1983.

Mniejszą wartość posiadają natomiast dwie XIV-wieczne kroniki: *Dzierzwy* i *Kronika ksiąg polskich*⁴¹.

W pracy wykorzystane zostały również, odnoszące się do osoby Władysława Odonica i jego antagonistów, informacje annalistyczne. Pochodzą one głównie z roczników wielkopolskich, w obrębie których można wyróżnić dwa nurty, mianowicie: *Rocznik kapituły poznańskiej* i *Rocznik kapituły gnieźnieńskiej*. W tym ostatnim źródle zapissek odnośnie zmagania Władysława Odonica o Wielkopolskę jest najwięcej. Zbliżone treścią do *Kroniki wielkopolskiej* są jednak mniej szczegółowe⁴². Kilka wartościowych not znajduje się również w *Roczniku kapituły krakowskiej*⁴³. Pozostałe annały jak np.: *Rocznik śląski kompilowany*, *Rocznik górnośląski*, *Traski*, *świętokrzyski*, *małopolski* informują tylko o wydarzeniach gąsawskich⁴⁴. Wiadomości genealogicznych odnośnie osoby Władysława Odonica dostarczają przede wszystkim *Księga bracka* i *Nekrolog opactwa Panny Marii w Lubiniu*⁴⁵.

Kolejną grupę źródeł stanowią dokumenty i bulle papieskie. Karol Maleczyński wyróżnił 57 dyplomów wystawionych przez Władysława Odonica, z których 4 mają podwójną redakcję. Wśród nich mamy 28 oryginałów, 3 transumpty, 20 kopii sporządzonych przez odbiorców, jeden dokument zachowany w postaci regestu papieskiego

⁴¹ *Kronika Dzierzwy* (tzw. *Rocznik franciszkański krakowski*), wyd. A. Bielowski, [w:] MPH, T. III, s. 46–52; *Kronika ksiąg polskich*, wyd. Z. Węclewski (dalej Kkp), [w:] tamże, s. 423–578.

⁴² *Roczniki wielkopolskie*, wyd. B. Kürbis, MPH, sn, T. VI, Warszawa 1962.

⁴³ *Rocznik kapituły krakowskiej*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, (dalej Rkk), [w:] MPH, sn, T. V, Warszawa 1978, s. 21–105.

⁴⁴ *Rocznik śląski kompilowany*, wyd. M. Błażowski, [w:] MPH, T. III, Lwów 1878, s. 657–679; *Rocznik górnośląski*, wyd. A. Bielowski, [w:] MPH, T. III, s. 714–716; *Rocznik Traski*, wyd. A. Bielowski, [w:] MPH, T. II, Lwów 1872, s. 826–861; *Rocznik świętokrzyski*, wyd. A. Rutkowska-Płachcińska, MPH, sn, T. XII, Kraków 1996; *Rocznik małopolski*, wyd. A. Bielowski, [w:] MPH, T. III, s. 135–202.

⁴⁵ *Księga bracka* (dalej KboPML) i *Nekrolog opactwa Panny Marii w Lubiniu* (dalej NoPML), opr. Z. Perzanowski, [w:] MPH, sn, T. IX, Warszawa 1976.

i jeden w postaci streszczenia kronikarskiego⁴⁶. Za podrobione badacz ten uznał trzy akty: dwa dla klasztoru w Łądzie i jeden dla klasztoru w Lubiążu⁴⁷. Wszystkie te dokumenty opublikowane zostały w „Kodeksie dyplomatycznym Wielkopolski”⁴⁸. K. Maleczyński ze-stawił je w porządku chronologicznym sporządzając ich regesty. Ze-brał też wzmianki źródłowe o zaginionych nadaniach Odonica⁴⁹. Póź-niejsi historycy częściowo zweryfikowali rezultaty jego badań. Już Zo-fia Kozłowska-Budkowa recenzując pracę K. Maleczyńskiego za fal-syfikat uznała dokument Odonica z 27 lutego 1213 roku dla klasztoru w Łeknie, słusznie sprzeciwiając się również pogładowi tego autora kwestionującemu autentyczność dyplomu lubiąskiego⁵⁰. Wątpliwo-ści budzi też przypisanie przez niego jednego z trzech tzw. dokumen-tów oberskich z 1231 roku nie Laskonogiemu, lecz Odonicowi⁵¹. Na-leży zaznaczyć, że K. Maleczyńskiemu nie były znane: dwa dyplomy odnalezione dopiero przez Zbigniewa Perzanowskiego oraz regesty dwóch dokumentów dla templariuszy⁵². W efekcie – wraz z regista-mi – daje to 56 wykorzystanych w tej pracy dyplomów Odonica.

⁴⁶ K. Maleczyński, *Studia nad dyplomami i kancelarią Odonica i Laskonogiego 1202–1239*, Lwów 1928, s. 5–13.

⁴⁷ Tamże, s. 62.

⁴⁸ *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, wyd. I. Zakrzewski, F. Piekosiński, (dalej KDW), T. 1, [987–1287], 3, 4, Poznań 1877, 1879, 1881; T. 6, wyd. A. Gąsiorowski, H. Kowalewicz, Warszawa – Poznań 1982. Część z nich opublikowana została na nowo w następujących wydawnictwach źródłowych: KDW, sn, z. 1, *Dokumenty opactwa benedyktynów w Lu-biniu z XIII–XV wieku*, wyd. i opr. Z. Perzanowski, Warszawa-Poznań 1975; *Schlesisches Urkundenbuch* (dalej SUB), T. 1–2, wyd. H. Appelt, W. Irgang, Wien-Köln-Graz 1963–1978; *Urkunden und Regesten zur Geschichte des Templarordens im Bereich des Bistums Cammin und der Kirchenprovinz Gnesen*, wyd. W. Irgang (dalej UuR), Köln-Wien 1987.

⁴⁹ K. Maleczyński, *Studia*, s. 225–239, 242–245.

⁵⁰ Z. Kozłowska-Budkowa, Rec.: K. Maleczyński, *Studia*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 43, 1929, s. 46–61; K. Maleczyński, *Odpowiedź na recenzję p. Kozłowskiej-Budkowej*, „Kwar-talnik Historyczny”, R. 43, 1929, s. 142–144; Z. Kozłowska-Budkowa, *Replika p. K. Ma-leczyńskiemu*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 43, 1929, s. 276–277.

⁵¹ KDW, T. 1, nr 133; K. Maleczyński, *Studia*, s. 73, 228.

⁵² KDW, sn, z. 1, nr 5 (niezachowany w oryginale), 8 (falsyfikat); UuR, nr 1, 17.

Większość z nich informuje o sprawowanych w posiadanej przez tego Piasta dzielnicach rządach i dokonanych na jej obszarze nadaniach. Na ich podstawie można określić często miejsce pobytu księcia, używaną przez niego tytulaturę. Pozwalają również wskazać jego najbliższych współpracowników i stronników politycznych. Z kolei samo nadanie świadczy o sprawowaniu władzy na określonym terytorium. Brak dokładnych dat i niejednokrotnie miejsca wystawienia dokumentu powoduje, że nie można jednak na ich podstawie skonstruować w pełni wartościowego itinerarium Odonica.

Cenne informacje zawierają także dokumenty wystawione przez współczesnych księciu wielkopolskiemu Piastów: Władysława Laskonogiego, Henryka Brodatego, Leszka Białego i Konrada Mazowieckiego⁵³. Znaczną wartość mają również bulle papieskie Innocentego III, Honoriusza III i Grzegorza IX, dotyczące zmagania Władysława Odonica ze stryjem i księciem śląskim o Wielkopolskę, sporu kościelno-politycznego Laskonogiego z Henrykiem Kietliczem. Znamy także dwie bulle protekcyjne przeznaczone dla księcia wielkopolskiego⁵⁴.

Ostatnią grupę wykorzystanych w tej pracy źródeł drukowanych stanowią przekazy obce. Jest to przede wszystkim *Latopis halicko-wołyński*, *Kronika cysterska Alberyka z Trois Fontaines* i *Kronika Piotra z Dusburga*⁵⁵.

⁵³ Zamieszczone one są w: KDW, T. 1; *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński (dalej KDM), T. 1, 2, Kraków 1876, 1886; *Codex diplomaticus et commemoratio-nem Masoviae generalis*, wyd. J. K. Kochanowski (dalej CDMaz), T. 1, Warszawa 1919; SUB, T. 1–2.

⁵⁴ KDW, T. 1; KDM, T. 1, 2; *Monumenta Poloniae Vaticana*, wyd. J. Ptaśnik (dalej MPV), T. III, Cracoviae 1914; *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, wyd. A. Theiner (dalej VMPL), T. 1, Romae 1860; SUB, T. 1–3; *Bullarium Poloniae*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś (dalej BP), T. I, Romae 1982.

⁵⁵ *Ипатьевская летопись*, wyd. A. Шахматов, [w:] *Полное собрание русских летописей*, T. II, St. Petersburg 1908, szp. 754–758; *Chronica Albricii Trium Fontium*, wyd. P. Scheffer-Boichorst, [w:] *Monumenta Germaniae Historica Scriptores* (dalej MGH SS), T. XXIII, Hannoverae 1874, s. 921; Petrus de Dusburgk, *Chronica terrae Prusiae*, wyd. J. Wenta, S. Wyszomirski, MPH, sn, T. XIII, Kraków 2007, s. 57.

Źródła rękopiśmienne nie są liczne. Stanowią je przede wszystkim nowożytny katalogi cysterskie przechowywane w Miejskiej Bibliotece Raczyńskich w Poznaniu⁵⁶ i Archiwum Państwowym w Poznaniu⁵⁷.

Mała ilość zachowanych źródeł odnośnie osoby Władysława Odonica sprzyja ich gruntownej analizie i szczegółowej interpretacji dokonywanej przy uwzględnieniu osiągnięć nauk pomocniczych historii, w tym przede wszystkim dyplomatyki, sfragistyki i źródłoznawstwa. Rekonstruuując losy i działalność syna Odonia niejednokrotnie musiałem odnieść się do dorobku polskiej mediewistyki, często korygując i uzupełniając wyniki badań historyków, którzy zajmowali się przede mną poruszoną w pracy tematyką. W niektórych przypadkach koniecznym stało się odrzucenie przestarzałych już poglądów, które nie wytrzymują konfrontacji z pozostającym obecnie do dyspozycji historyka materiałem źródłowym.

Książka ta stanowi przeredagowaną wersję dysertacji doktorskiej obronionej w lipcu 2010 roku w Instytucie Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego. Promotorowi rozprawy prof. dr hab. Krzysztofowi Ożogowi szczerze dziękuję za wszelkie wskazówki i rady udzielone mi przez cały okres jej przygotowywania, zaś recenzentom prof. dr hab. Tomaszowi Jurkowi i dr hab. Stanisławowi Andrzejowi Sroce za wnikliwą lekturę i cenne uwagi pozwalające niejedną sporną kwestię dotyczącą losów Władysława Odonica lepiej wyjaśnić. Na koniec pragnę

⁵⁶ *Annalium Coenobii Byssociensis, seu Coronoviensis, sacri ordinis Cisterciensis dioecesis Wladislaviensis in terra Cujaviae in confinio dominatus Bydgostiensis et Majoris Poloniae situati*, T. 1 ab anno Christi 1200 usque ad 1400, conquistore et collectore P. F. Adam a Szadek ejusdem monasterii professo, anno 1600 et sequentibus. Coronoviae, Miejska Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, rkp. nr 134; *Miscellanea do historyi Cystersów w ogólności, w szczególności zaś do historyi klasztoru wągrowieckiego tegoż zakonu*, Miejska Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, rkp. nr 151=mf 31.

⁵⁷ *Cathalogus fratrum parentum ac familiarum defunctorum, series abbatum, numerus professorum, conscriptio confratrum et consorum Paradisiensium*, Archiwum Państwowe w Poznaniu, Cystersi-Paradyż, sygn. 15.

wyrazić także swą wdzięczność wszystkim tym, bez których różnorodnego wsparcia praca ta nigdy by nie powstała.

ROZDZIAŁ I

Droga do samodzielnych rządów (1190–1208)

1.1 Pod opieką rodziców i najbliższych krewnych

W znanych nam średniowiecznych źródłach historycznych nigdzie nie znajdziemy informacji gdzie i kiedy urodził się Władysław Odonic – syn Odon i Wyszesławy. Na pytania te możemy odpowiedzieć tylko pośrednio, w oparciu o nieliczne dostępne nam wiadomości. W literaturze przyjmuje się powszechnie w oparciu o ostrożne ustalenia Oswalda Balzera, iż książę Władysław Odonic przyszedł na świat około 1190 r.¹ Podstawowym źródłem, na którym oparł swój wywód

¹ Warto zaznaczyć, że jest to tylko uproszczenie przeprowadzonego przez tego badacza wnioskowania, w którym można dostrzec pewne wewnętrzne sprzeczności. Píše on bowiem tak: *”Z istoty rzeczy i znanego z późniejszych dziejów niespokojnego i rzutkiego usposobienia Odonica, wynika z prawdopodobieństwem, że niedługo po dojściu do wieku dojrzałego wytrwał w przymusowej opiece Laskonogiego; dlatego twierdzenie Perlbacha, że nie urodził się przed r. 1190 uważam za uzasadnione. Bez najmniejszego wątplenia mylnie jest przypuszczenie, jakby Odonic żył już około r. 1170, w takim bowiem razie w chwili śmierci ojca miałby co najmniej dwadzieścia i cztery lata życia, za czym żadnej nie potrzebowałby opieki; wyraźny przekaz Kron. Wielk. o opiece Laskonogiego dowodzi, że w r. 1194 nie miał jeszcze dwunastu lat życia, urodził się zatem w każdym razie dopiero po roku 1183. Zob. O. Balzer, *Genealogia Piastów*, Kraków 2005, wyd. II, s. 384. Urodziny Władysława Odonica na około 1190 r. historyk ten datuje natomiast w dwóch innych miejscach swego dzieła, w nocy poświęconej żonie Odon, tamże, s. 341, 342. Data ta uznana za słuszną przez K. Jasińskiego, zob. tegoż, *Uzupeł-**

autor „Genealogii Piastów” jest przekaz *Kroniki wielkopolskiej* o opiece stryja Władysława Laskonogiego nad małoletnim bratankiem: *Wladislaus igitur filius Odonis sub cura Wladislai Magni dicti Laskonogi ducis Gneznensis patru sui existens*. Stąd wyprowadził on wniosek, iż Odonic po śmierci ojca w 1194 r. nie miał jeszcze 12 lat, uprawniających do sprawowania samodzielnych rządów i dlatego mógł urodzić się dopiero po 1183 r.² Cytowana powyżej informacja wielkopolskiego dziejopisa³ nie jest znana z innych źródeł, a jej wiarygodność trudno zweryfikować⁴. Już samo jej umieszczenie przez kronikarza

nienia do genealogii Piastów. Dokończenie, „Studia Źródłoznawcze”, T. 5, 1960, s. 97; tenże, *Genealogia Piastów wielkopolskich. Potomstwo Władysława Odonica*, „Kronika Miasta Poznania”, R. 63, 1995, s. 37. Tak też za nimi np.: A. Wędzki, *Władysław*, s. 830; M. Przybył, *Władysław*, s. 80; K. Ożóg, *Władysław*, s. 131. Natomiast zdaniem A. Kłodzińskiego Władysław Odonic urodził się w 1188 r. Historyk ten przyjął bowiem, bez dostatecznej podstawy źródłowej, iż w drugiej połowie 1206 r., w chwili wystąpienia przeciwko stryjowi, książę ten liczył 18 lat. Zob. tegoż, *Stosunki*, s. 114.

² KW, MPH, sn. T. VIII, s. 80; O. Balzer, *Genealogia*, s. 384. Zob. wyżej przypis 1.

³ W sprawie czasu powstania *Kroniki wielkopolskiej* trwa w historiografii spór. Za XIII-wiecznym jej powstaniem opowiedzieli się: B. Kürbisówna, *Dziejopisarstwo wielkopolskie XIII i XIV wieku*, Warszawa 1959, s. 105–121, 127–132; teźże, *Studia nad Kroniką wielkopolską*, Poznań 1952, s. 85 i n.; oraz E. Skibiński, *Dzierżwa i kronikarz wielkopolski. Powrót problemu*, [w:] *Scriptura custos memoriae. Prace historyczne*, pod red. D. Zydorek, Poznań 2001, s. 225–232; tenże, *Problem pochodzenia Kroniki wielkopolskiej*, [w:] *Czechy, Polska, Wielkopolska. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesorowi Bronisławowi Nowackiemu*, pod red. Z. Górczaka, J. Jaskulskiego, Poznań 2009, s. 189–198; A. Krawiec, *Kilka uwag na temat genezy Kroniki wielkopolskiej*, [w:] *Czechy*, s. 199–215. O tym, że *Kronika wielkopolska* powstała w XIV w. są przekonani: J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480)*, Wrocław 1964, s. 133–139; J. Banaszkiewicz, *Kronika Dzierżwy, XIV-wieczne kompendium historii ojczystej*, Wrocław 1979, s. 78–118; J. Bieniak, *Fragment 1333–1341 w twórczości dziejopisarskiej Janka z Czarnkowa*, „Zapiski Historyczne”, R. 43, 1983, z. 4, s. 5–29; R. 44, 1984, z. 1, s. 5–28; tenże, *Jan (Janek) z Czarnkowa. Niedokończona kronika polska z XIV wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, T. 47, 2009, s. 135–142; M. Derwich, *Janko z Czarnkowa a Kronika wielkopolska*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Historia 50, 1985, s. 127–162; W. Drelicharz, *Annalistyka małopolska XIII–XIV wieku. Kierunki rozwoju wielkich roczników kompilowanych*, Kraków 2003, s. 211–262, 333–373, 450–454, 464.

⁴ Jan Długosz nie wnosi tu nic nowego, gdyż korzystał on z relacji *Kroniki wielkopolskiej*

dopiero w kontekście wydarzeń z 1217 r. może budzić uzasadnione podejrzenia co do jej prawdziwości. Nie wykluczone jednak, iż opiera się ona na jakiejś tradycji ustnej lub niezachowanej do naszych czasów niedatowanej i fragmentarycznej nocie rocznikarskiej, którą autor kroniki, nie dysponując innymi informacjami źródłowymi o wydarzeniach z lat 1206–1208⁵, błędnie odniósł do znanej mu zapiski *Rocznika kapituły gnieźnieńskiej* z 1217 r., ściągając w ten sposób w jedno dwa osobne konflikty Odonica i jego stryja⁶.

Objęcie przez Władysława Laskonogiego opieki nad Odonicem nastąpiło jednak dopiero po śmierci Mieszka Starego, czyli od 13 marca 1202 r.⁷ Nie może ulegać bowiem żadnej wątpliwości, iż do tego czasu prowadzący aktywną działalność polityczną, najstarszy z żyjących wówczas wielkopolskich Piastów, osobiście sprawował pieczę nad swoim jedynym wnukiem⁸. W 1202 r. Władysław Odonic nie był więc jeszcze zdolny do objęcia samodzielnych rządów. Na podstawie tej informacji jednak nie da się określić dokładnej daty jego przyjścia na świat, gdyż, jak to ustalił Władysław Sobociński, samo przekazanie władzy następowało zwykle stopniowo i zależało od uzyskania przez młodego księcia należytego przygotowania oraz dojrzałości psychicznej do wykonywania obowiązków związanych z rządzeniem. Wiek 12 lat należy traktować jako kryterium orientacyjne, a nie sztywną granicę, po osiągnięciu której automatycznie nastę-

uzupełniając ją własnymi amplifikacjami, zob. tegoż, *Annales*, Liber VI, s. 220–221; A. Semkowicz, *Krytyczny rozbiór*, s. 211–212.

⁵ B. Kürbisówna, *Dziejopisarstwo*, s. 64–66; *Kronika wielkopolska*, s. 203 przypis 268.

⁶ O. Balzer, *Genealogia*, s. 383.

⁷ *Martius, III idus Messico dux magnus*, NoPML, [w:] MPH, sn, T. IX, cz. 2, s. 42; *Illustrius dux Miesco Poloniae cum consorte sua Eudoxia, Liber mortuorum monasterii Strzelimensis*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] MPH, T. V, Lwów 1888, s. 730. Data została ustalona przez O. Balzera, *Genealogia*, s. 287–289; a za nim tak samo K. Jasiński, *Rodowód pierwszych Piastów*, Poznań 2004, s. 234–235.

⁸ A. Kłodziński, *Stosunki*, s. 106.

powołało zakończenie opieki i objęcie samodzielnych rządów w księstwie⁹.

Ustalenie dokładnej daty urodzin Władysława Odonica nie jest możliwe również w oparciu o nieznaną O. Balzerowi zapiskę *Księgi brackiej opactwa Panny Marii w Lubiniu* gdzie odnotowano, iż *Domina Wisseslaua suscepit fraternitatem cum filio Wlodizlauo dedit villam beate Marie in ipsa civitate Premut cum octo bubus et duobus erpriccariis*¹⁰. Na młody wiek Władysława w chwili dokonywania tej czynności prawnej naszym zdaniem wskazuje wymienienie go tutaj wraz z matką, rzeczywistą inicjatorką całego przedsięwzięcia. Ona to bowiem postanowiła przekazać klasztorowi w Lubinie, położony w granicach grodu przemęckiego, żreb z inwentarzem i przystąpić w ten sposób wraz z synem do konfraterii benedyktynów lubińskich. Pomimo, że jest to pierwsze znane nam publiczne wystąpienie Władysława Odonica, można mieć wątpliwości co do tego, czy było ono w pełni samodzielne. W powyższym zapisie źródłowym należałoby więc widzieć raczej potwierdzenie przyjętej przez O. Balzera datacji urodzin tego Piasta. Wnioski te wzmacniają przeprowadzone przez Z. Perzanowskiego badania, który ustalił, iż cytowana nota sporządzona została na początku XIII w.¹¹ Biorąc pod uwagę datę śmierci ojca Władysława, Odonia, nie wymienionego w zapisce, musiała ona powstać po 20 kwietnia 1194 r.¹² Dokonanie darowizny miałoby więc

⁹ Zob. W. Sobociński, *Historia rządów opiekuńczych w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, T. 2, 1949, s. 251–255.

¹⁰ KboPML, [w:] MPH, sn, T. IX, cz. 2, s. 11. Zapis ten powtórzony został ze zniekształceniami w XV-wiecznym nekrologu tego benedyktyńskiego klasztoru, jednak już w jego późnej, bo XVII-wiecznej części pod datą 3 grudnia: *Wlodizlauoi, qui dedit villam beate Mariae ad ipsam civitatem Premut cum octo bubus et duobus erpriccariis*, zob. NoPML, [w:] MPH, sn, T. IX, cz. 2, s. 109. Zob. Z. Perzanowski, *Opactwo benedyktynów w Lubiniu. Studia nad fundacją i rozwojem uposażenia w średniowieczu*, Wrocław 1978, s. 75. Cytowany w tej pracy zapis nekrologu lubińskiego z 3 grudnia zawiera słowo *camerariis* zamiast *erpriccariis*.

¹¹ Zob. Z. Perzanowski, *Opactwo benedyktynów*, s. 75 przypis 127.

¹² Zob. niżej w tym podrozdziale. Gdyby podaną w *Nekrologu opactwa Panny Marii*

miejsce zapewne w końcu XII lub na początku XIII w. i przypadłoby jeszcze na czas małoletności Władysława Odonica.

Ostatnim zapisem źródłowym do którego należy w tym miejscu sięgnąć jest inna, podkreślona czerwonym atramentem, nota *Księgi brackiej opactwa Panny Marii w Lubiniu* o takiej oto treści: *Dux Boleslaus. Dux Mesico. Dux Odo cum uxore et filiis. Semianus Diuisovic cum uxore et filiis. Barbara*¹³. W literaturze spotykamy się z dwoma przeciwstawnymi koncepcjami jej datowania w związku z odmienną identyfikacją występujących w tej zapisce książąt. Fryderyk Papée stanął na stanowisku, iż chodzi tutaj o Bolesława Kędzierzawego, Mieszka Starego i Odon. Tym samym powyższa nota musiałaby powstać za życia wszystkich wymienionych tutaj Piastów tj. pomiędzy 1161 a 1173 r.¹⁴. Dokonaną przez F. Papée identyfikację książąt zaakceptował później O. Balzer, kwestionując jednak datowanie zapiski, gdyż stała ona w sprzeczności z ustaloną przez niego datą małżeństwa Odon i urodzin jego dzieci. Historyk ten uznał, iż na podstawie cytowanej wyżej noty nie można wyciągać w tej kwestii żadnych konkretnych wniosków¹⁵. Niedawno do wyników badań F. Papée nawiązał J. Bieniak przedstawiając dodatkowe argumenty uzasadniające słuszność tego poglądu¹⁶. Twórcą innej koncepcji był natomiast znawca dziejów opactwa lubińskiego Z. Perzanowski, który stwierdził, iż w zapisce tej wymienieni zostali synowie Mieszka Starego: Bolesław, Mieszko Młodszy i Odon, a ich wspólne wpisanie do bractwa należy zamknąć w granicach od roku 1191/1192, a przed 2 sierpnia 1193 r., czyli

w *Lubiniu* datę 3 grudnia (NoPML, [w:] MPH, sn, T. IX, cz. 2, s. 109) uznać za wiarygodną, to pierwszym możliwym terminem dokonania darowizny byłby dzień 3 grudnia 1194 r.

¹³ KboPML, [w:] MPH, sn., T. IX, cz. 2, s. 9.

¹⁴ F. Papée, [w:] MPH, T. V, s. 567–568.

¹⁵ O. Balzer, *Genealogia*, s. 342.

¹⁶ J. Bieniak, *Polska elita polityczna XII wieku (Część III C. Arbitrzy książąt – pełnia władzy)*, [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów* (dalej SPŚ), T. 8, pod red. S. K. Kuczyńskiego, Warszawa 1999, s. 38–39, 54–56.

po urodzeniu się synów Odon, a przed śmiercią Mieszka Młodsze-
go¹⁷. Dokonaną przez tego badacza identyfikację odnotowanych
w omawianym fragmencie *Księgi brackiej* ksiąg należy uznać za pra-
widłową¹⁸. Pewne zastrzeżenia można mieć jednak do jego ustaleń
dotyczących terminu początkowego powstania zapiski. Bowiem
w świetle przeprowadzonych już powyżej rozważań, poświęconych
dacie urodzin Władysława Odonica, przyjęte przez Z. Perzanowskie-
go założenie, iż synowie Odon (!) urodzili się najwcześniej
w 1191/1192 r. nie wydaje się słuszne. Takich wątpliwości nie budzi na-
tomiaś *terminus ante quem* – 2 sierpnia 1193 r., kiedy to zmarł Miesz-
ko Młodszy. Zapiska ta zatem z całą pewnością powstała przed tą
datą.

¹⁷ Zob. Z. Perzanowski, [w:] MPH, sn, T. IX, cz. 2, s. IX–X; tenże, *Opactwo benedyktynów*, s. 22. Do rezultatów jego badań odwołuje się obecnie większość historyków. Zob. np.: M. Przybył, *Uwagi w sprawie domniemanego pochówku księcia wielkopolskiego Władysława Laskonogiego*, [w:] *Opactwo benedyktynów w Lubiniu. Pierwsze wieki istnienia*, pod red. Z. Kurnatowskiej, Poznań 1996, s. 130; M. Żurek, *Patronat rodziny Mieszka III Starego nad klasztorem benedyktyńskim w Lubiniu*, [w:] *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, pod red. M. Derwicha i A. Pobóg-Lenartowicz, Opole-Wrocław 1996, s. 349.

¹⁸ Zdaniem J. Bieniaka przeczą jej następujące względy: 1) zasada hierarchicznej kolejności osób przy wpisach równoczesnych, 2) wpisanie Wyszesławy z synem Władysławem znacznie później, po zapisaniu prawie dwóch kart, 3) oraz porównanie tej zapiski z miejscem wciągnięcia innych postaci. Zob. tegoż, *Polska elita*, [w:] SPŚ, T. 8, s. 39. Ustosunkowując się do tych argumentów, należy stwierdzić, iż, co do pierwszego zarzutu, to trudno znaleźć w treści *Księgi brackiej* inny zapis, który miałby potwierdzać zastosowanie wskazanej przez J. Bieniaka zasady hierarchiczności. Naszym zdaniem zapiska ta wymienia synów Mieszka Starego w kolejności odzwierciedlającej ich znaczenie polityczne w latach 80-tych XII w. Nic również nie stoi na przeszkodzie, aby żona Odon została wpisana do *Księgi brackiej* dwukrotnie, czego dowodzą ostatnie badania J. Wenty nad genezą tego źródła, będącego zbiorem list przesłanych do Lubinia przez inne instytucje kościelne, klasztory i kościoły katedralne, gdyż zdarzały się przypadki odnotowania tych samych osób na różnych listach, zob. J. Wenta, *Gnieźnieński dyptych żywych i umarłych z XII w.? Próba interpretacji lubińskiej księgi zmarłych*, [w:] *1000 lat archidiecezji gnieźnieńskiej*, pod red. J. Strzelczyka i J. Górnego, Gnieźno 2000, s. 234–243. Ostatni zarzut J. Bieniaka traci swe znaczenie w związku z przyjęciem przez nas innego czasu powstania zapiski.

W tym miejscu spróbujmy ustalić, kiedy dokonano wpisu znanych nam już Piastów wielkopolskich do *lubińskiej Księgi brackiej*, opierając się na innych przesłankach niż to uczynił Z. Perzanowski. Naszym zdaniem najwcześniejszą datą powstania zapiski byłby rok 1182, gdy w Wielkopolsce panował już pokój, po tym jak Odon, z woli ojca, objął rządy w ziemi przemęckiej, a jego przyrodni bracia powrócili z wygnania¹⁹. Wspólne wystąpienie synów Mieszka Starego miałyby więc miejsce między 1182 a 2 sierpnia 1193 r. Należy zauważyć jednak, że tego typu zapiski zwykle uwzględniały całą najbliższą rodzinę. Ponieważ nie wspomina ona nic o żonie Bolesława Mieszkowica, na tej podstawie można by więc przesunąć *terminus ante quem* jej powstania na lata 1187–1189, gdyż tak E. Rymar proponuje datować zawarcie małżeństwa Bolesława z Dobrosławą²⁰. Zgodnie z brzmieniem omawianej zapiski, Odon miałby już przed 1187–1189 r. przynajmniej dwoje dzieci. Nie da się jednak stwierdzić, czy informacja ta odnosi się bezpośrednio do Władysława Odonica, czy też innego potomstwa tego wielkopolskiego Piasta, które zmarło w dzieciństwie i nie znalazło dalszego potwierdzenia w źródłach. Wszystkie te wątpliwości powodują, że nie wydaje się zasadnym przesuwanie daty urodzin Władysława Odonica na okres przed 1185 r. Stoi to też w sprzecz-

¹⁹ Zob. niżej R. 1. 2.

²⁰ E. Rymar, *Dobrosława, księżniczka zachodniopomorska, pani na Sławnie, potem Chockowie oraz Audacja (Eudoksja) Piastówna, hrabina zwierzynska*, „Studia i materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza”, T. 14, 1981, z. 2, s. 24–25; tenże, *Rodowód książąt pomorskich*, T. 1, Szczecin 1995, s. 143. Zdaniem Z. Kozłowskiej-Budkowej doszło ono do skutku w czasie pobytu Mieszka na wygnaniu w latach 1177–1181, zob. tejże, *Bolesław (1159–1195)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny* (dalej PSB), T. II, Kraków 1936, s. 262. Pogląd ten nie wydaje się nam słuszny w związku z przyjętą przez nas datą początkową powstania zapiski *Księgi brackiej opactwa Panny Marii w Lubiniu*. Z. Perzanowski opowiedział się za 1193 lub 1194 rokiem, w związku z datowaniem przez siebie tej noty na czas między 1191/92 a 2 sierpnia 1193 r., zob. tegoż, *Opactwo benedyktynów*, s. 22 przypis 74. O. Balzer, K. Jasiński i G. Labuda stwierdzili, iż brak jest podstaw do dokładnego ustalenia daty tego małżeństwa. Zob. O. Balzer, *Genealogia*, s. 353; K. Jasiński, *Uzupełnienia, (Dokończenie)*, s. 96; G. Labuda, *Fragmenty dziejów słowiańszczyzny zachodniej*, T. 3, Poznań 1975, s. 292.

ności z przekazem *Kroniki wielkopolskiej* o sprawowaniu nad nim opieki przez Laskonogiego. Mając natomiast do dyspozycji jej relację i datowaną przez nas na lata 1182 do 1187–1189 treść noty *Księgi brackiej* datę przyjścia na świat Władysława Odonica można by datować na okres po 1185, a przed 1187–1189 r. Propozycja ta ma jednak charakter czysto hipotetyczny i oparta jest na zbyt słabych przesłankach, aby ustalenia te uznać za w pełni wiarygodne. Osobiście skłaniałbym się do tego, iż Piast ten urodził się raczej nieznacznie przed 1190 r. niż po tym roku²¹. Co do miejsca tego wydarzenia wolno nam przypuszczać, iż przyszedł on na świat w jednym z grodów Wielkopolski, położonym najprawdopodobniej w niewielkim księstwie wydzielonym jego ojcu przez Mieszka Starego.

O wiele więcej wiemy na temat rodziców Władysława Odonica. Żadnych wątpliwości nie budzi fakt, iż książę ten był synem Odon Mieszkowica i Wysesławy księżniczki halickiej²². O. Balzer nie ustalił jak brzmiało imię matki Władysława, twierdząc iż nie podaje tego żadne źródło²³. Jednak dwa lata po ukazaniu się *Genealogii Piastów*,

²¹ Najpóźniejsza możliwa data jego urodzin (która wydaje się być najmniej prawdopodobna) przy założeniu, iż był on pogrobowcem i najmłodszym dzieckiem Odon, to styczeń 1195 r.

²² Było to pierwsze i jedyne małżeństwo Odon. Odmienne zdania jest tylko J. Bierniak, który uznał, iż anonimowa żona tego Piasta odnotowana w zapisce *Księgi brackiej opactwa lubińskiego* (*Odo cum uxore et filiis*, NoPML, [w:] MPH, sn, T. IX, cz. 2, s. 9), to nie Wysesława, lecz siostra (lub córka z ewentualnego małżeństwa) Krystyny, drugiej żony Bolesława Wysokiego. Zob. tegoż, *Mistrz Wincenty o współczesnych mu Piastach*, [w:] *Europa środkowa i wschodnia w polityce Piastów*, pod red. K. Zielińskiej-Melkowskiej, Toruń 1997, s. 43 przypis 45; tenże, *Polska elita*, [w:] SPŚ, T. 8, s. 38–39. Pogląd ten należy uznać jednak za nieuzasadniony. Wydaje się, że Wincenty Kadłubek świetnie orientujący się w koneksjach rodzinnych Mieszka Starego poinformowałby o tym fakcie w swej kronice. W przekonaniu takim utwierdza nas przypadek Elżbiety, której obydwu małżeństwa, najpierw z księciem czeskim Sobiesławem, a następnie z margrabią łżyckim Konradem zostały przez niego uwzględnione, zob. *Magistri Vincenti dicti Kadłubek, Chronica Polonorum*, wyd. M. Plezia (dalej ChP), MPH, sn, T. XI, Kraków 1994, s. 130–131.

²³ O. Balzer, *Genealogia*, s. 341.

dokonał tego Stosław Łaguna na podstawie zapiski znajdującej się w *Księdze brackiej opactwa Panny Marii w Lubiniu*, dotyczącej hojnej darowizny na rzecz tego benedyktyńskiego klasztoru²⁴. Informację o jej pochodzeniu zawiera natomiast kronika Wincentego Kadłubka. Obszerny fragment swojego dzieła poświęcił on bowiem opisowi konieksji rodzinnych Mieszka Starego, odnotowując nie tylko mężów jego córek, ale również teściów synów, wśród których na pierwszym miejscu wymienił księcia halickiego²⁵. Ponieważ Odon był najstarszym męskim potomkiem Mieszka, wiadomość tę należy odnieść właśnie do niego²⁶. Współcześnie żyjącego kronikarza interesował jednak tylko aspekt polityczny tego związku, stąd nie podał on imienia władcy Halicza, chociaż zapewne było mu ono dobrze znane²⁷. O tym, że był nim Jarosław Ośmiomysł, a nie syn jego Włodzimierz, rozstrzyga przypuszczalna data zawarcia małżeństwa rodziców Władysława Odonica przypadająca na lata 1177–1179²⁸. Wówczas zaistnia-

²⁴ *Domina Wisseslawa suscepit fraternitatem cum filio Wlodizlao dedit villam beate Marie in ipsa civitate Premut cum octo bubus et duobus erpricariis*, KboPML, [w:] MPH, sn, T. IX, s. 11; S. Łaguna, *Rodowód Piastów*, „Kwartalnik Historyczny” T. 11, 1897, s. 763–764. Pogląd ten uznany za słuszny przez K. Jasińskiego, *Uzupełnienia, (Dokończenie)*, s. 92.

²⁵ *Dux Bohemorum Sobeslaus gener eius. Dux Saxonie Bernhardus gener eius. Dux Fredericus Lothoringie, imperatoris nepos, gener eius. Dux Boguslaus Maritime gener eius. Ducis eiusdem filius gener eius. Marchio Dedonides gener eius. Dux Galicie socer filii. Dux Pomoranie socer alterius. Dux Rugiane socer tertii*, ChP, MPH, sn, T. XI, s. 130–131.

²⁶ O. Balzer, *Genealogia*, s. 341.

²⁷ K. Jasiński, *Głos w dyskusji na sympozjum: Mistrz Wincenty Kadłubek pierwszy uczo-ny polski – w 750-lecie śmierci*, „Studia Źródłoznawcze” T. 20, 1976, s. 87.

²⁸ Zob. K. Jasiński, *Uzupełnienia, (Dokończenie)*, s. 92. Za Jarosławem Ośmiomysłem jako ojcem Wyszęsławy opowiedział się także O. Balzer, ostrożnie datując zawarcie małżeństwa na lata 1165–1170, zob. tegoż, *Genealogia*, s. 341. Natomiast inaczej S. Łaguna, który stwierdził, iż był nim Włodzimierz Ośmiomysł. Przesunął on też datę zawarcia małżeństwa na nie wcześniej niż 1185 r., zob. tegoż, *Rodowód*, s. 762–763. Według W. Dworzaczka, Wyszęsława była córką Włodzimierza i jego drugiej żony o nieznanym pochodzeniu. Poślubiła ona Odoną po 1184 r., zob. tegoż, *Genealogia*, Warszawa 1959, tabl. 2, 31. Za całkowicie niesłuszne należy uznać datowanie tego związku na lata 1153–

ły okoliczności polityczne, najbardziej sprzyjające takiemu mariażowi. Jest możliwe zatem, iż jego inspiratorem był Kazimierz Sprawiedliwy, w tym czasie sojusznik Odon. Dla małopolskiego księcia związek ten miał o wiele większe znaczenie polityczne niż dla znacznie oddalonego od Halicza Poznania²⁹. Dzięki temu małżeństwu doszło również do zacieśnienia przyjaznych więzi łączących Kazimierza Sprawiedliwego z Odonem. Ten ostatni natomiast w ten właśnie sposób zmanifestował swą niezależność polityczną i opozycyjną postawę wobec ojca³⁰.

W zachowanych źródłach historiograficznych i dyplomatycznych w odniesieniu do Władysława Odonica bardzo często pojawia się sformułowanie *filius Odonis*³¹. Do jego powstania mogły przyczynić się ruskie zwyczaje Wyszesławy³². Stosowane było ono zapewne dla odróżnienia go od innego Piasta wielkopolskiego noszącego to samo

1157 przez S. M. Kuczyńskiego, który w dodatku błędnie powołał się na O. Balzera (*Genealogia*, s. 341) i ustaloną przez niego datę urodzin Wyszesławy (po 1150) potraktował, jako czas zawarcia małżeństwa Odon z tą księżniczką halicką, zob. tegoż, *Stosunki polsko-ruskie do schyłku wieku XII*, [w:] tegoż, *Studia z dziejów Europy Wschodniej X–XII w.*, Warszawa 1965, s. 26 przypis 127.

²⁹ K. Ożóg, *Odon*, [w:] PLB, s. 116. Całkiem inaczej J. Tęgowski, który za promotora tego małżeństwa uznał Bolesława Wysokiego, a to ze względu na pokrewieństwo, jakie jego zdaniem zachodziło pomiędzy Wyszesławą i żoną Bolesława, Krystyną. W rozważaniach swych bierze on pod uwagę nawet możliwość, iż obie księżne były siostrami, zob. tegoż, *Kontakty rodzinne dynastów polskich i ruskich w średniowieczu*, [w:] *Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie*, pod red. T. Chynczewskiej-Hennel i N. Jakowenko, Lublin 2000, s. 22.

³⁰ Małżeństwo to wyraźnie odbiega od założeń prowadzonej przez Mieszka Starego polityki dynastycznej, nastawionej na umacnianie wpływów na terytorium pomorsko-połabskim. Odon występując przeciwko ojcu nie wziął udziału w realizacji tych zamierzeń. Zob. też T. Ginter, *Działalność fundacyjna księcia Mieszka III Starego*, Kraków 2008, s. 37–39.

³¹ Zob. np.: KW, MPH, sn., T. VIII, s. 80; Rkk, [w:] MPH, sn, T. V, s. 75; *Rocznik kapituły gnieźnieńskiej*, wyd. B. Kürbis (dalej Rkg), [w:] MPH, sn, T. VI, s. 3–4; oraz dokumenty zob. np. KDW, T. 1, nr 64, 65, 73, 79, 81 i inne.

³² Tak J. Hertel, *Przezwiśka Piastów w średniowieczu*, [w:] *Acta Universitatis Nicolai Copernici*, Historia XVI, 1980, s. 168.

imię, czyli Władysława Laskonogiego. Dowodem na to jest brak tego określenia na wielu dyplomach wystawionych przez Odonica po 1231 r., gdyż w związku ze śmiercią jego stryja, ich pochodzenie nie budziło już żadnych wątpliwości³³. Z czasem jednak, patronimik Odonicz. syn Odonabiera znaczenia przydomka i występuje samodzielnie bez podania imienia. Tego typu zapiski odnajdujemy na przykład w *Roczniku kapituły gnieźnieńskiej* (1217, 1223, 1227, 1231), pod 1233 i 1239 w *Roczniku kapituły krakowskiej* oraz pod 1239 w *Roczniku kołbackim*³⁴. Również Piotr z Duisburga w swej kronice na oznaczenie tego księcia używa jedynie patronimika *Odowis*³⁵. O tym, iż stał się on przydomkiem Władysława, świadczyć może także wzmianka *Rocznika kapituły poznańskiej* z 1247 r., zgodnie z którą Bolesław Pobożny był synem *Wladislai qui nominatur Odouicz*³⁶. Do tych samych wniosków prowadzi również odnotowana w *Nekrologu czesko-śląskim* wiadomość o śmierci siostry Odonica zrehabilitowana w następujący sposób: *Obiit Richza, soror filii Odonis*³⁷. Mimo, iż forma ta jest ogólnie przyjęta w literaturze, jest niepoprawna pod względem językowym i powinna brzmieć *Odowicz*³⁸. W źródłach w takiej postaci występuje tylko w *Roczniku kapituły krakowskiej* w zapiskach pod rokiem 1233

³³ Zob. np.: KDW, T. 1, nr 139, 145, 146, 154, 159, 168, 180, 183, 184, 194, 195, 199, 200, 203, 207; KDW, T. 4, nr 2054; UuR, nr 6, 7.

³⁴ Zob. Rkg, [w:] MPH, sn, T. VI, s. 3; Rkk, [w:] MPH, sn, T. V, s. 77, 78; *Obiit filius Oddonis, Annales et notae Colbazienses*, wyd. W. Arndt, [w:] MGH SS, T. XIX, Hannoverae 1866, s. 716; O. Balzer, *Genealogia*, s. 382; oraz także K. Jasiński, *Uzupełnienia, (Dokończenie)*, s. 97; J. Hertel, *Przezviska*, s. 168–169. Zdaniem S. Łaguny patronimik Odonicz był używany bez dodania imienia jedynie na znak uszanowania osoby i nie jest równoznaczny z przydomkiem, zob. tegoż, *Rodowód*, s. 764.

³⁵ Petrus de Dusburgk, *Chronica terrae Prusiae*, s. 57.

³⁶ *Rocznik kapituły poznańskiej*, wyd. B. Kürbis (dalej Rkp), [w:] MPH, sn, T. VI, s. 24.

³⁷ *Böhmisch-Schlesisches Necrologium*, wyd. W. Wattenbach (dalej BSN), „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthums Schlesiens”, 5, 1863, s. 115 (pod 18 listopada).

³⁸ Zob. S. Łaguna, *Rodowód*, s. 764; B. Kürbisówna, *Dziejopisarstwo*, s. 61–62; K. Jasiński, *Uzupełnienia, (Dokończenie)*, s. 97; J. Hertel, *Przezviska*, s. 196; Formę *Odowicz* konsekwentnie zastosowali w swch pracach ostatnio D. Karczewski, J. Bieniak i M. Cetwiński. Zob. D. Karczewski, *W sprawie pochodzenia Jadwigi pierwszej żony księcia kujaw-*

i 1239³⁹. Zdaniem Z. Kozłowskiej-Budkowej do zniekształcenia doszło na skutek błędnego odczytu i zamiany litery u na n, a także pod wpływem latynizacji (Odo w genetywie: *filius Odonis*)⁴⁰. Co ciekawe, w *Roczniku kapituły gnieźnieńskiej* i *Roczniku kapituły poznańskiej* występuje na oznaczenie innych Piastów wielkopolskich, synów Mieszka III Starego: Odon, Mieszka i Władysława Laskonogiego forma *filius Mesconis* zamiast poprawnego *Mescouic*⁴¹. Przydomek Odonic był znany również Janowi Długoszowi, który w ten sposób określił tego Piasta kilkanaście razy na kartach swego dzieła⁴². Andrzej Jureczko, ze względu na kryterium genezy, zaliczył go do tzw. przydomków odimiennych – utworzonych głównie od imienia ojca. Stwierdził jednocześnie, iż XV-wieczny kronikarz tę kategorię stosował niezbyt często, wyjątek czyniąc jedynie dla syna Odon⁴³. Było to uwarunkowane dążeniem Długosza do uzyskania pełnej jasności w swym dziele, o którego z książąt wielkopolskich chodzi.

Ponadto Władysław Odonic posiadał drugi przydomek: Plwacz. Określenie to pochodzi z XIII w. Po raz pierwszy pojawiło się w *Kronice wielkopolskiej*: *Wladislaus Plwacz filius Odonis*⁴⁴. Zanotowane

skiego Kazimierza Konradowica, [w:] *Europa Środkowa i Wschodnia w polityce Piastów*, pod red. K. Zielińskiej-Melkowskiej, Toruń 1997, s. 235–240; J. Bieniak, *Polityczne okoliczności śmierci Leszka Białego*, [w:] *Gąsawa w pamięci historycznej w związku z 620 rocznicą lokacji miasta*, pod red. D. Karczewskiego, Inowrocław 2009, s. 35–60; M. Cetwiński, *Śląskie echa zjazdu gąsawskiego: teraźniejszość a przeszłość – fikcja wyjaśniająca w twórczości kronikarzy*, [w:] *Gąsawa*, s. 61–79.

³⁹ 1233 *Henricus dux Zlesie intrat terram Odouiz et castrum Kalis [...] 1239... Odouiz obiit.*, Rkk, [w:] MPH, sn, T. V, s. 77, 78.

⁴⁰ Tak B. Kürbis z powołaniem się na Z. Kozłowską-Budkową. Zob. B. Kürbisówna, *Dziejopisarstwo*, s. 61–62 przypis 45.

⁴¹ Rkg, [w:] MPH, sn, T. VI, s. 3; Rkp, [w:] tamże, s. 24.

⁴² *Wladislaus Ottonis*, zob. J. Długosz, *Annales*, Liber VI, s. 218, 220, 238, 243–245 i inne (wg indeksu).

⁴³ A. Jureczko, *Przydomki królów i książąt polskich w Rocznikach Jana Długosza*, [w:] *Jan Długosz w pięćsetną rocznicę śmierci. Materiały z sesji (Sandomierz 24–25 maja 1980)*, pod red. F. Kiryka, Olsztyn 1980, s. 128.

⁴⁴ KW, MPH, sn, T. VIII, s. 80.

zostało po polsku, co może świadczyć o jego występowaniu już w otoczeniu księcia⁴⁵, a następnie przechowaniu w ustnej wielkopolskiej tradycji historycznej, aż do czasu, gdy kronikarz, któremu nie udało się ustalić łacińskiego odpowiednika na oddanie jego znaczenia, zapisał je w rodzimym brzmieniu. Co do przyczyny powstania przydomka, późniejszy Jan Długosz pod rokiem 1214 stwierdził: *Wladislaus dux, qui exposit, cum esset in sputo nimius, Plwacz cognomen sortitus erat, filius Otthonis filii Mye<cz>sz<laui> Senis ducis Maioris Polonie*⁴⁶. Na tej podstawie A. Jureczko zaliczył go do kategorii tzw. przydomków sytuacyjnych⁴⁷. Zdaniem genealoga Kazimierza Jasińskiego *trudno dociec, czy ten przydomek zawdzięcza swe powstanie jakiejś chorobie (suchoty, choroba gardła), czy nagannym manierom jego nosiciela*⁴⁸. W tym miejscu warto zauważyć, iż określenie to swoim ostrym brzmieniem może jednak nasuwać negatywne skojarzenia co do postaci Władysława Odonica i, mimowolnie, przyczyniać się do nieobiektywnej oceny jego działalności. Zresztą historycy bardzo rzadko używają tego przydomka w swoich pracach.

Księżu temu nadano imię Władysław. Przed Odonicem nosiło je tylko trzech Piastów. Pierwszym z nich był Władysław Herman, a następnie kolejno zgodnie ze starszeństwem, książę śląski nazwany później Wygnańcem oraz stryj Odonica Władysław Laskonogi. Trudno więc z całkowitą pewnością ustalić, do którego z wcześniejszych Władysławów nawiązuje imię syna Odonica. Śląska geneza tego imie-

⁴⁵ J. Hertel, *Przezviska*, s. 168.

⁴⁶ J. Długosz, *Annales*, Liber VI, s. 220. Z tym przydomkiem Władysław Odonic wymieniony został jeszcze pod 1202 (*qui Plwacz vocatus est*) i 1232 r. (*Wladislaus Ottonis, qui et Plwacz cognomen a nimio sputamine sortitus est*), zob. tamże, s. 184 i 262.

⁴⁷ A. Jureczko, *Przydomki*, s. 136.

⁴⁸ K. Jasiński, *Genealogia Piastów wielkopolskich*, s. 37. W języku rosyjskim obecnie słowo *плевать* oznacza w przenośni: wściekać się, oburzać, zob. *Wielki słownik rosyjsko-polski*, Warszawa 1991, s. 71. W języku czeskim zaś czasownik *plivat* odpowiada zwrotom: plugawić sobie imię, szargać opinię, zob. J. Siatkowski, M. Basaj, *Słownik czesko-polski*, Warszawa 1991, s. 508. Wnioskowanie jednakże na tej podstawie o cechach charakteru, czy zachowaniu się Władysława Odonica nie wydaje się być właściwe.

nia wydaje się jednak mało prawdopodobna⁴⁹. Władysław Wygnaniec po przegranej walce o władzę z przyrodniymi braćmi w 1146 r. znalazł się na wygnaniu w Niemczech i tam zmarł na długo przed narodzinami Odonica⁵⁰. Najprawdopodobniej imię syna Odonawiazuje do pierwszego księcia tego miana w dynastii piastowskiej. Nie można oczywiście wykluczyć, iż Odonic otrzymał je ze względu na swego stryja Władysława Laskonogiego mimo ich późniejszej rywalizacji. Jest to możliwe dlatego, iż po 1181 r. nastąpił okres względnie poprawnych stosunków Odonawiaza z jego ojcem Mieszkim Starym⁵¹, o czym będzie jeszcze mowa później.

We współczesnej literaturze historycznej powszechnie przyjęło się używać imienia Władysław. Jednak już O. Balzer w swej „*Genealogii Piastów*” zwrócił uwagę, iż właściwa forma powinna brzmieć Włodzisław⁵². W źródłach historycznych obok właśnie typowo polskiej odmiany tego imienia Włodzisław (*Wlodislaus*) występują jednak także inne jak: południowosłowiańskie Władysław (*Wladislaus*) i ruskie Wołodzisław (*Wolotslaus*)⁵³. Jacek Hertel dowiódł jednak, iż

⁴⁹ K. Jasiński, *Genealogia Piastów wielkopolskich*, s. 37.

⁵⁰ Dnia 30 maja 1159 r.; O. Balzer, *Genealogia*, s. 229–231; K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, T. 1, *Piastowie wrocławscy i legnicko-brzescy*, Wrocław 1973, s. 39–40. Inaczej N. Mika, który opowiedział się za 30 maja 1163 r. Zob. tegoż, *Mieszko*, s. 21–24.

⁵¹ K. Jasiński, *Genealogia Piastów wielkopolskich*, s. 37.

⁵² O. Balzer, *Genealogia*, s. 181. Co do tego spostrzeżenia O. Balzera, zob. też uwagi A. Lewickiego, *Piastowie*, „Przegląd Polski”, 121, 1896, s. 246–247. Do tych samych wniosków doszedł też językoznawca W. Taszycki, zob. tegoż, *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*, Kraków 1925, s. 130.

⁵³ J. Powierski, *O pochodzeniu imienia Władysław w dynastii piastowskiej. Przyczynek do stosunków polsko-ruskich w X–XII w.*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego”, Nr 14, 1984, s. 38. W dokumentach Władysława Odonawiaza możemy spotkać także wszystkie trzy formy tego imienia np.: *Wlodizlaus*, KDW, T. 1, nr 66, 77, 79, 116, 138, 145, 147, 148, 149, 152, 153, 155, 157, 168, 184, 192, 194, 218, 219, 220, 592, 595; KDW, T. 4, nr 2054; KDW, sn, z. 1, nr 5, 7; K. Maleczyński, *Studia*, s. 253–255, nr 3, 256–258, nr 5; UuR, nr 6, 7, 17; *Wladislaus*, KDW, T. 1, nr 64, 65, 73, 81, 136, 139, 159, 174, 176, 179, 180, 195, 199, 200, 203, 207, 213, KDW, T. 6, nr 3, K. Maleczyński, *Studia*, s. 255–256, nr 4; KDW, sn, z. 1, nr 8; *Wolodezlaus*, KDW, T. 1, nr 154, *Wolodizlaus*, tamże, nr 183,

począwszy od XII w. coraz popularniejsza była rodzima polska forma Włodzisław, a w XIII w. już dominowała nad pozostałymi⁵⁴. Nie jesteśmy w stanie z całkowitą pewnością określić, w jaki sposób imię to znalazło się w dynastii piastowskiej. Rozstrzygnięcie tego nie jest celem tej pracy. J. Hertel utrzymuje, iż dotarło ono z Bałkan, a konkretnie z Bułgarii, za pośrednictwem węgierskich Arpadów⁵⁵, podczas gdy Jan Powierski zwrócił słusznie uwagę, iż matkami wszystkich wyżej wspomnianych Władysławów były księżniczki ruskie. Imię to uznaje za swego rodzaju ideologiczny symbol powiązań polsko-ruskich⁵⁶. Etymologicznie dwuczłonowe imię Władysław-Włodzisław-Wołodzisław oznacza tego, który włada sławą⁵⁷.

Władysław Odonic był najprawdopodobniej jedynym synem Odon. Przedstawiony przez O. Balzera pogląd zgodnie z którym jego bratem miał być Otton, proboszcz magdeburski⁵⁸, przekonująco odrzucił Stanisław Zakrzewski, udowadniając, iż pochodził on z młodszej linii czeskich Przemyślidów i był synem Dypolda i Adelajdy śląskiej⁵⁹. Filiację tę potwierdził następnie K. Jasiński⁶⁰. Ten sam

Wolotslaus, KDW, T. 3, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1879, nr 2025; Volotzlaus, UuR, nr 1=KDW, T. 11, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jasiński, T. Jurek, I. Skierska, Poznań 1999, nr 1700; Wlodeslaus, KDW, T. 1, nr 194; Ludeslaus, UuR, nr 10.

⁵⁴ J. Hertel, *Imiennictwo dynastii piastowskiej we wcześniejszym średniowieczu*, Warszawa-Poznań-Toruń 1980, s. 125–126; Zob. też S. Suchodolski, *W sprawie imienia Władysław-Włodzisław*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. 3, 1959, z. 3/4, s. 210.

⁵⁵ J. Hertel, *Imiennictwo*, s. 127. Tak samo wcześniej S. Kętrzyński, *O imionach piastowskich do końca XI w.*, „Życie i Myśl”, R. 2, 1951, nr 5–6, s. 700.

⁵⁶ J. Powierski, *O pochodzeniu*, s. 48.

⁵⁷ Zob. J. Hertel, *Imiennictwo*, s. 128; S. Rospond, *Genealogia Piastów w świetle imiennictwa*, „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, T. 13, 1982, s. 212.

⁵⁸ O. Balzer, *Genealogia*, s. 389–393.

⁵⁹ S. Zakrzewski, *Piast czy Przemyślida*, „Kwartalnik Historyczny”, T. 20, 1906, s. 451–482.

⁶⁰ K. Jasiński, *Uzupełnienia do genealogii Piastów*, „Studia Źródłoznawcze”, T. 3, 1958, s. 210; tenże, *Działalność czeskich Dypoldowiców na Śląsku w pierwszej połowie XIII w.*, [w:] SPŚ, T. 4, pod red. S. K. Kuczyńskiego, Warszawa 1990, s. 198; tenże, *Studia nad genealogią czeskich Dypoldowiców*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, T. 36, 1981,

historyk wykluczył również możliwość istnienia innego syna Odon, słusznie odnosząc zawartą w *Nekrologu lubińskim* pod dniem 7 stycznia notę: *Mesconis ducis pie memoriae* do Mieszka, syna Bolesława Szczodrego⁶¹. Powyższym ustaleniom tylko pozornie przeczy znana nam już zapiska z *Księgi brackiej opactwa Panny Marii w Lubiniu*: *Dux Odo cum uxore et filiis*⁶². Słowo *filii* niekoniecznie oznacza bowiem dwóch lub więcej synów. Wystarczy, aby jedno z dzieci było płci męskiej⁶³. Choć do końca nie możemy być pewni, czy nota ta dotyczy Władysława Odonica i jego siostry Ryksy, czy też innego potomstwa Odon i Wyszesaławy, wśród którego mógł być również nieznany nam z imienia syn⁶⁴, i tak z całą pewnością musiał on umrzeć w bardzo młodym wieku, skoro późniejsze źródła historyczne go nie odnotowały.

Władysław Odonic miał jedną siostrę, wspomnianą już wyżej, Ryksę⁶⁵. Odrzucić należy pogląd Gerarda Labudy, jakoby drugą córką Odon była Eufrozyna, żona Świętopełka II gdańskiego. Istnienie podwójnych więzów dynastycznych między obu książętami w związ-

s. 65–66; Niedawno też A. Szczawiński, *Genealogia Dypoldowiców. Ze studiów nad rodowodem Przemyślidów w XII–XIII wieku*, „Genealogia”, 7, 1996, s. 45.

⁶¹ NoPML, [w:] MPH, sn, T. IX, cz. 2, s. 19; K. Jasiński, *Uzupełnienia*, s. 211; O. Balzer uznał, iż był on synem Władysława Odonica, zob. tegoż, *Genealogia*, s. 949.

⁶² KboPML, [w:] MPH, sn, T. IX, cz. 2, s. 9.

⁶³ O. Balzer, *Genealogia*, s. 390–391.

⁶⁴ Inaczej J. Bieniak, którego zdaniem chodzi tutaj o wcześniej zmarłych synów Odon z jego pierwszego małżeństwa, a więc przyrodnie rodzeństwo Władysława Odonica. Jednym z nich – jak twierdzi ten badacz – mógł być właśnie wciągnięty do *Nekrologu lubińskiego* pod 7 stycznia Mieszko (NoPML, [w:] MPH, sn, T. IX, cz. 2, s. 19); Zob. J. Bieniak, *Polska elita*, [w:] SPŚ, T. 8, s. 39.

⁶⁵ O jej życiu niewiele wiadomo. Zmarła z pewnością jako niezamężna 18 listopada po 1238 r. *Obiit Richza, soror filli Odonis*, zob. BSN, s. 115. Szerzej na jej temat zob. O. Balzer, *Genealogia*, s. 393–394; K. Jasiński, *Rykza*, [w:] PSB, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991–1992, T. XXXIII, s. 479; K. Ożóg, *Rykza*, [w:] PLB, s. 136. W jej istnienie – naszym zdaniem niesłusznie – wątpi B. Nowacki, zob. tegoż, *Przemysł I*, Poznań 2003, s. 40.

ku z poślubieniem przez Odonica siostry Świętopelka, Jadwigi nie wydaje się być prawdopodobne⁶⁶.

Odnosnie dzieciństwa Władysława Odonica, jak w przypadku wielu książąt piastowskich tego czasu, nie jesteśmy w stanie nic konkretnego powiedzieć. Najprawdopodobniej od chwili swych urodzin pozostawał pod troskliwą opieką rodziców. Będąc zapewne najstarszym, a, jak się potem okazało, również jedynym synem, skupiał na sobie ich szczególną uwagę. Odebrał więc, typowe dla Piastów XII i XIII w., wychowanie w obrębie ojcowskiego władztwa, ziemi przemęckiej i kaliskiej⁶⁷. Rozbicie dzielnicowe niewątpliwie umniejszyło rangę i możliwości kształcenia dzieci książęcych wobec skromniejszych możliwości finansowych poszczególnych dworów piastowskich⁶⁸.

Istotny wpływ na dalsze losy Władysława Odonica wywarło wczesne osierocenie go przez ojca. Informację o śmierci Odonia zawiera *Rocznik kapituły poznańskiej*, gdzie zapisano: *Item Millesimo CLXXXIII Kazimirus magnus dux Cracouie obiit et Odo filius Meconis eodem anno obiit*⁶⁹. Ponieważ Kazimierz Sprawiedliwy zmarł w 1194 r., a nie w 1184 jak błędnie podaje rocznik, datę śmierci Odonia, zgodnie z brzmieniem powyższej noty, należy umieścić również

⁶⁶ G. Labuda, *Fragments*, T. 3, s. 314–316. Pogląd G. Labudy funkcjonuje jednak również w literaturze. Zob. np. E. Rymar, *Rodowód książąt pomorskich. Suplement*, Gdańsk 2003, s. 58; B. Nowacki, *Przemysł I*, s. 40. Szerzej na ten temat zob. niżej w związku z rozważaniami poświęconymi pochodzeniu żony Władysława Odonica, Jadwigi (R. 2.3.). Na temat różnych koncepcji tłumaczących filiację Eufrozyny zob. ostatnio D. Dąbrowski, *Rodowód Romanowiczów, książąt halicko-wołyńskich*, Poznań-Wrocław 2002, s. 265–270 (tam dalsza literatura).

⁶⁷ J. Wesołowski, *Kultura literacka, szkolna i dworska trzynastowiecznego Poznania*, [w:] *Civitas Posnaniensis. Studia z dziejów średniowiecznego Poznania*, pod red. Z. Kurnatowskiej, T. Jurka, Poznań 2005, s. 193–194.

⁶⁸ J. Dowiat, *Kształcenie umysłów synów książęcych i możnowładczych w Polsce i niektórych krajach sąsiednich w X–XII w.*, [w:] *Polska w świecie. Szkice z dziejów kultury polskiej*, pod red. tegoż, Warszawa 1972, s. 89.

⁶⁹ Rkp, [w:] MPH, sn, T. VI, s. 24.

w 1194 r.⁷⁰. W powiązaniu z zapiską *Nekrologu opactwa Panny Marii w Lubiniu* daje nam to dzień 20 kwietnia 1194 r.⁷¹. Pochowany został w katedrze poznańskiej⁷².

Po śmierci ojca Odonic pozostawał najpierw pod opieką Wyszesławy i dziada Mieszka Starego. Jak ustalił bowiem W. Sobociński sprawowanie pieczy przez matkę nad małoletnim, nie wykluczało równoczesnej opieki innych osób⁷³. O ile Wyszesława troszczyła się zapewne o zaspokojenie życiowych potrzeb Władysława, o jego wychowanie i wykształcenie, to do zadań Mieszka Starego należało wykonywanie władzy w zastępstwie wnuka⁷⁴. Na podstawie zapiski Księ-

⁷⁰ O. Balzer, *Genealogia*, s. 340.

⁷¹ *Aprilis, XII kalendas [20 IV (1194)] Comemoracio Odonis ducis pie memorie*, NoPML, [w:] MPH, sn, T. IX, cz. 2, s. 57. O. Balzer początkowo przyjął, iż zdarzenie to miało miejsce 15 maja 1194 r. (*Genealogia*, s. 340), później jednak sprostował swój wywód i opowiedział się za dniem 20 kwietnia (*Genealogia*, 945–946, 958). Umknęło to uwadze wydawcy *Roczników* Jana Długosza, gdzie w komentarzu utrzymana została błędna data śmierci Odon: 15 maj 1194 r.. Zob. J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Księga V/VI, oprac. tekstu łac. D. Turkowska, M. Kowalczyk, przekł. J. Mrukówna, Warszawa 1973, s. 71 przypis 1. Odnotowaną w *Kalendarzu katedry krakowskiej* właśnie pod 15 maja zapiskę: *Odo filius ducis obiit* (*Kalendarz katedry krakowskiej*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa (dalej Kkk), [w:] MPH, sn, T. V, s. 146), odnieść bowiem należy do zmarłego, zapewne dość młodo, syna Kazimierza Sprawiedliwego. Zob. niżej przypis 158.

⁷² KW, MPH, sn, T. VIII, s. 84. Do tej informacji źródłowej nie ustosunkował się J. Dobosz, który opowiedział się natomiast za pochowaniem Odon w kościele klasztoru benedyktynów w Lubiniu. Jego zdaniem z osobą tego księcia wiązać należy odkryty w tej świątyni jeden z pochówków datowany przez M. Żurek na 4 ćwierć XII w. (Zob. M. Żurek, *Próba identyfikacji grobu w zachodniej części kościoła p. w. Narodzenia NMP w Lubiniu*, [w:] *Śmierć w dawnej Europie. Zbiór studiów*, pod red. M. Derwicha, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Nr 1863, Historia 129, 1997, s. 123). Na podstawie układu nadań dla lubińskich benedyktynów i pochowania tam również Władysława Odonic (sic!) w drugim późniejszym grobie J. Dobosz stwierdził, iż z Lubinia planowano uczynić nekropolię dla Odon i jego potomków, a nie całej rodziny Mieszka Starego. Zob. tegoż, *Monarcha i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002, s. 346 przypis 292.

⁷³ W. Sobociński, *Historia*, s. 276–277.

⁷⁴ Tamże, s. 299–300.

gi brackiej opactwa Panny Marii w Lubiniu, zgodnie z którą Wyszesała wraz ze swym synem Władysławem przekazała na rzecz lubińskiego klasztoru benedyktynów posiadłość położoną w granicach grodu przemęckiego⁷⁵, można wnioskować, iż ziemia przemęcka stanowiła jej oprawę wdowią⁷⁶, a tym samym również główne miejsce jej pobytu wraz dziećmi. Daty śmierci matki Władysława nie da się dokładnie ustalić. Wspomniana wyżej zapiska, dokonana już na pewno po tym jak zmarł Odon, jest ostatnią informacją źródłową o niej. Stąd wiemy tylko, że przeżyła swego męża. Naszym zdaniem bardzo prawdopodobne jest, iż zmarła w końcu XII lub na początku XIII w.⁷⁷.

Gdy zabrakło Wyszesały, a później również Mieszka Starego (13 marzec 1202), Władysław Odonic wraz ze swą siostrą Ryksą znalazł się zapewne na gnieźnieńskim dworze stryja Władysława Laskonogiego. Według Jana Długosza taki przydomek Piast ten otrzymał z powodu swych długich nóg⁷⁸. To on przejął wtedy opiekę nad dorastają-

⁷⁵ KboPML, [w:] MPH, sn. T. IX, cz. 2, s. 11.

⁷⁶ Zob. S. Łaguna, *Rodowód*, s. 764.

⁷⁷ Tamże, s. 764. Za początkiem XIII w. opowiedział się W. Dworzaczek, *Genealogia*, tabl. 2, 31.

⁷⁸ *formam et fortitudinem nactus a natura egregiam; forme tamen ipsi crurum obstabat alta tenuitas, ob quam et ipse Lyaskzonogy appellacionem fuerat sortitus*, J. Długosz, *Annales*, Liber VI, s. 189; *Wladislaus Maioris Polonie ducem ab aliquibus ob proceritatem stature Magnum, ab aliquibus vero propter tibiurum excellenciam Lyaskzonogy vocitatum*, tamże, s. 220–221; A. Jureczko, *Przydomki*, s. 130–131; J. Hertel, *Przezviska*, s. 168. R. Kabaciński powstanie tego przydomku tłumaczy również koniecznością posługiwania się przez Laskonogiego laską, ponieważ bez niej nie mógłby on samodzielnie poruszać się. Do wniosków takich historyk ten doszedł w oparciu o badania szkieletu z pochówku nr 186 w kaplicy grobowej opactwa lubińskiego identyfikowanego przez niego z osobą Laskonogiego, zob. tegoż, *Lubiński grobowiec Władysława Laskonogiego*, [w:] *Opactwo benedyktynów*, s. 113–114. Zdaniem N. Miki przydomek ten (nosił go również Mieszko, syn Władysława II Wygnańca) zawdzięcza swe powstanie cienkim i nieproporcjonalnym w stosunku do reszty ciała dolnym kończynom. Ułomność ta nie prowadziła jednak do ograniczenia działalności politycznej, ani tym bardziej nie pociągała za sobą upośledzenia umysłowego, czego dowodzi aktywne i bardzo długie, jak na średniowieczne warunki, życie Mieszka, księcia opolsko-raciborskiego. Zob. tegoż, *Mieszko*, s. 40–41. To samo da się powiedzieć również o Władysławie, synu Miesz-

cym bratankiem. Informuje nas o tym *Kronika wielkopolska: Wladislaus igitur filius Odonis sub cura Wladislai Magni dicti Laskonogi ducis Gneznensis patru sui existens*⁷⁹. Jak długo Laskonogi sprawował pieczę nad bratankiem dokładnie nie wiadomo. Niedawno K. Kaczmarek wykazał, iż jeszcze przed 1206 r. wyraził on zgodę na objęcie przez Odonica samodzielnych rządów w ziemi przemęckiej⁸⁰. Decyzja ta nie zadowoliła jednak młodego Piasta, który domagał się wydzielenia mu osobnego księstwa obejmującego całość należnego mu po ojcu dziedzictwa.

Zachowane źródła historyczne tylko dwukrotnie informują o działalności publicznej Władysława Odonica przed 1206 r. Po raz pierwszy odnotowany został w przywoływanej już w tej pracy zapisce *Księgi brackiej opactwa Panny Marii w Lubiniu*, gdy wraz z matką dokonał darowizny na rzecz benedyktynów lubińskich. Szczegółowo omówiona ona została wyżej⁸¹. Pozostaje nam jeszcze ustosunkować się do podanej przez Jana Długosza w *Katalogu arcybiskupów gnieźnieńskich* takiej oto wiadomości: *Quamvis morte Sdzislawi Gnesnensis Archiepiscopi sequuta, Praelati et Canonici Gnesnenses ad electionem procedendo, Archidiaconum Gnesnensem Thomam in Archiepiscopum Gnesnensem elegissent: instante tamen Myeczslao Sene et Wladislao Otthonis Maioris Poloniae Ducibus, Henricus Ordinis Minorum per Summum Pontificem Innocentium Papam tertium de ecclesia Gnesnensi Anno Domini Millesimo ducentesimo provisus est*⁸². W. Baran-Kozłowski wybór Henryka Kietlicza na arcybiskupa gnieźnieńskiego wiąże z rodzinnym zjazdem książąt wielkopolskich z margrabią Łużyc Konradem (mężem Elżbiety, córki Mieszka Starego) lub nawet

ka Starego, który pomimo swego sędziwego wieku nieprzerwanie uczestniczył w życiu politycznym kraju, aż do swej gwałtownej śmierci w 1231 r.

⁷⁹ KW, MPH, sn, T. VIII, s. 80.

⁸⁰ K. Kaczmarek, *Nieudana fundacja*, s. 284.

⁸¹ Zob. wyżej w tym podrozdziale.

⁸² J. Długosz, *Catalogus archiepiscoporum Gneznensium*, wyd. I. Polkowski, Ż. Pauli, [w:] *Opera omnia*, T. 1, Cracoviae 1887, s. 350.

ogólnopolskim wiecem Piastów, który, według relacji *Chronicon Montis Sereni*, odbył się w 1199 r.⁸³. Trudno przypuszczać, aby małoletni Władysław Odonic miał jakikolwiek wpływ na decyzje podejmowane w tej sprawie. Wspomniany wyżej badacz sądzi, iż wymienienie go przez Jana Długosza obok dziada jest wynikiem znanych kronikarzowi późniejszych bliskich powiązań politycznych Henryka Kietlicza z tym Piastem⁸⁴.

Naszym zdaniem może to być jednak również skutek typowej pomyłki XV-wiecznego dziejopisa. Mógł on bowiem, wiedząc o przyjaznych relacjach pomiędzy arcybiskupem i Odonicem, sam „poprawić” źródło z którego korzystał pisząc swój katalog i zastąpić odnotowanego w nim Władysława Laskonogiego jego bratankiem. Mógł też, co mniej prawdopodobne, amplifikować pierwotny tekst o postać drugiego z wielkopolskich Piastów. Pierwszą ewentualność dodatkowo uzasadniać może przypuszczalny brak ścisłego określenia w známym Długoszowi przekazie, o którego z Władysławów chodzi (zawierał tylko imię księcia), co sprzyjało jego dowolnej interpretacji w tym zakresie przez kronikarza. Tak skorygowany zapis *Katalogu arcybiskupów gnieźnieńskich* pozwala nam stwierdzić, iż w odbytym w 1199 r. rodzinnym spotkaniu wielkopolskich książąt udział na pewno wzięli Mieszko Stary i jego syn Władysław Laskonogi. To właśnie na ich wyraźną prośbę Innocenty III mianował Henryka Kietlicza arcybiskupem, choć – jak się wydaje – decydujący głos w tej sprawie mimo wszystko należał do najstarszego z rodu Piastów. Niewykluczone, że Władysław Odonic był również obecny na zjeździe, trudno jednak sądzić, aby, będąc około 10-letnim chłopcem odegrał jakąkolwiek rolę polityczną w jego obradach.

⁸³ *Chronicon Montis Sereni*, wyd. E. Ehrenfeuchter, [w:] MGH SS, wyd. G. H. Pertz, T. XXIII, Hannoverae 1874, s. 167; W. Baran-Kozłowski, *Arcybiskup*, s. 60.

⁸⁴ W. Baran-Kozłowski, *Arcybiskup*, s. 60.

1.2. Problem patrimonium Władysława Odonica

W historiografii istnienie ojcowizny Władysława Odonica zakwestionował tylko J. Bienia, który uznał, iż do powstania pierwszych dzielnicowych księstw dziedziczonych na zasadzie zwykłego prawa bliższości doszło dopiero w 1202 r.⁸⁵ Dlatego też – jego zdaniem – po osiągnięciu pełnoletności temu Piastowi wielkopolskiemu należało się wyznaczenie jakiegokolwiek działu w obrębie całego władztwa Mieszkowego (oprócz Krakowa) będącego jeszcze wówczas wspólnym patrimonium jego linii, bez względu na to w jakiej dzielnicy władzę sprawował wcześniej Odon (poznański)⁸⁶. Zapoczątkowana przez J. Bienia dyskusja nad, przez długi czas utrzymującym się w literaturze, stanowiskiem Tadeusza Wojciechowskiego o obowiązywaniu zasady dziedziczności księstw w ramach poszczególnych gałęzi rodu Piastów, poczynszy już od 1138 r.⁸⁷, podważa sprawowanie dziedzicznej władzy nad tym samym terytorium przez Odon, a następnie jego syna Władysława Odonica. Należy jednak zauważyć, że poszukiwanie w oparciu o założenia poglądu J. Bienia, odpowiedzi na pytanie jakimi ziemiami władał Odon, mogłoby wydawać się bez znaczenia dla odtwo-

⁸⁵ J. Bienia, *Polska elita polityczna XII wieku (część I. Tło działalności)*, [w:] SPŚ, T. 2, pod red. S. K. Kuczyńskiego, Warszawa 1982, s. 60; tenże, *Powstanie księstwa opolsko-raciborskiego jako wyraz przekształcania się Polski w dzielnicową poliarchię*, [w:] *Sacra Silentii provincia. 800 lat powstania dzielnicowego księstwa opolskiego (1202–2002)*, pod red. A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 2003, s. 75–79, 81. Zdaniem N. Miki proces ten rozpoczął się znacznie wcześniej, a o dziedziczności dzielnicy decydował fakt, czy dany książę miał męskie potomstwo. Dlatego utworzone w 1172 r. księstwo raciborskie Mieszka Płatoniego stało się dziedziczne. Zob. tegoż, *Mieszko*, s. 142.

⁸⁶ J. Bienia, *Polska elita*, [w:] SPŚ, T. 2, s. 45, 59.

⁸⁷ Tamże, s. 34–40, 46, 54; J. Bienia, *Mistrz Wincenty w życiu politycznym Polski przełomu XII i XIII wieku*, [w:] *Mistrz Wincenty Kadłubek. Człowiek i dzieło, pośmiertny kult i legenda. Materiały sesji naukowej – Kraków 10 marca 2000*, pod red. K. R. Prokopa, Kraków 2001, s. 22–26. Pogląd J. Bienia ostrożnie poparł M. Dworsatschek, *Władysław II Wygnaniec*, Wrocław 1998, s. 40–42, a za niesłuszny uznała go natomiast M. Bienia-Szkopek, *Bolesław*, s. 48–49; T. Wojciechowski, *Dalsze losy zatraczonej korony. Następcy Stanisława*, [w:] tegoż, *Szkice historyczne XI wieku*, Warszawa 1970, s. 302, 312.

zenia późniejszych losów jego syna. Wynika to z faktu, iż domagający się od stryja dopiero w początkach XIII w. własnej dzielnicy Odonica na pewno powoływał się, chociażby tylko ze względów emocjonalnych, na stan posiadania ojca. Nieprzypadkowo też zapewne w dwóch swoich dokumentach z 1210 i 1213 r. użył odpowiednio na oznaczenie ziemi przemęckiej i kaliskiej sformułowania: *patrimonium nostrum quod ad nos hereditario iure devenit*⁸⁸. Powyższy zwrot można interpretować jako uzasadnienie sprawowania przez niego w obu tych ziemiach władzy według zasady dziedziczności księstw, czemu z kolei najprawdopodobniej sprzeciwiał się tradycjonalistycznie nastawiony stryj, uznający jedynie prawo juniorów do jakiegokolwiek zaopatrzenia wyznaczanego dowolnie przez seniora. Mielibyśmy więc w tym przypadku do czynienia z wyraźnym przekształceniem się władztwa Odonica, poczynszy od objęcia w nim rządów przez jego syna, w dzielnicę dziedziczną.

Ustalenie jakie ziemie stanowiły *patrimonium* Władysława Odonica jest o tyle ważne, iż pozwala nam wyjaśnić niektóre kwestie związane z przebiegiem długotrwałych zmagania tego księcia o Wielkopolskę, a także zapoznać się z działalnością polityczną jego ojca Odonica. Problematyka ta budziła żywe zainteresowanie już XIX-wiecznych badaczy. I tak W. Abraham uznał, iż dziedzictwo Władysława Odonica stanowił pas ziemi pomiędzy rzekami Wełną i Notecią wraz z kasztelanią żnińską, które to terytorium Piast ten być może otrzymał jeszcze od swego dziada Mieszka Starego⁸⁹. Koronnym argumentem uzasadniającym tę hipotezę była tytułatura Odonica – księżę Ujścia – znajdująca się na wystawionym przez niego w 1224 r. dokumencie oraz w rozdziale 58 *Kroniki wielkopolskiej*⁹⁰. Za włączeniem zaś położonej w pobliżu Ujścia kasztelanii żnińskiej w skład ojcowizny syna Odonica, przemawiać miała treść wydanego przez niego dokumentu

⁸⁸ KDW, T. 1, nr 66, 81.

⁸⁹ W. Abraham, *Pierwszy*, s. 319.

⁹⁰ KDW, T. 3, nr 2023; KW, MPH, sn, T. VIII, s. 80; W. Abraham, *Pierwszy*, s. 319 przypis 2.

na rzecz arcybiskupa gnieźnieńskiego w 1234 r.⁹¹, gdzie zamieszczono także postanowienia przywileju, który otrzymał Henryk Kietlicz w 1217 r. Zdaniem W. Abrahama obowiązywał on na terytorium kasztelanii żnińskiej, której Odonic, wówczas książę kaliski, nie posiadał⁹². W świetle najnowszych badań pogląd ten należy uznać za całkowicie nieuzasadniony, a jego przywołanie tutaj nosi jedynie walor informacyjny.

Kilka lat później A. Kłodziński, opierając się na przekazie *Kroniki wielkopolskiej*, stwierdził, iż ojcowizną Władysława Odonica była dzielnica poznańsko-kaliska. W księstwie poznańskim Odon miał rządzić nieprzerwanie od 1177 r., aż do swej śmierci. Ziemię kaliską natomiast zdaniem tego historyka otrzymał od ojca w 1193 r. po śmierci brata Mieszka Młodszego⁹³. Stanowisko to zostało później zaakceptowane przez większość badaczy⁹⁴. Tylko G. Labuda zaprezentował odmienną hipotezę uznając, iż obejmowała ona ziemię gnieźnieńską, którą Odonic określał jako swoje „dziedzictwo”. Historyk ten nie podał jednak żadnej podstawy źródłowej dla uzasadnienia swego poglądu⁹⁵.

W kwestii ojcowizny syna Odonu nieco później wypowiedzieli się również: S. Szczur, W. Feliks i ostatnio W. Baran-Kozłowski. Pierwszy z nich stwierdził, iż była nią ziemia kaliska i kasztelania przemęcka⁹⁶. Drugi z badaczy opowiedział się za księstwem poznańskim, w składzie którego mieściła się także południowo-zachodnia część

⁹¹ KDW, T. 1, nr 174.

⁹² W. Abraham, *Pierwszy*, s. 319 przypis 2.

⁹³ A. Kłodziński, *Stosunki*, s. 97–103, 107.

⁹⁴ S. Zachorowski, *Studia*, s. 107; J. Umiński, *Henryk*, s. 25 przypis 1; R. Grodecki, *Dzieje polityczne*, s. 192; Ostatnio też B. Nowacki, *Przemysł I*, s. 44.

⁹⁵ G. Labuda, *Dwaj rywale Władysław Laskonogi (1202–1231) i Władysław Odonic (1206–1231)*, [w:] *Dzieje Wielkopolski*, T. 1, pod red. J. Topolskiego, Poznań 1969 (dalej DW), s. 288; Tak samo A. Wędzki, *Władysław*, s. 830.

⁹⁶ S. Szczur, *Zmiany*, s. 1–15; Tak za nim np.: M. Przybył, *Władysław*, s. 80; K. Ożóg, *Władysław Odonic*, s. 131.

Wielkopolski, czyli okolice Przemętu⁹⁷. Do podobnych wniosków doszedł W. Baran-Kozłowski, uznając, iż Odonicowi przysługiwało dziedziczne prawo do kasztelanii przemęckiej i ziemi poznańskiej⁹⁸. Szczegóły dotyczące argumentacji tych historyków przedstawione zostaną przy okazji rozważań nad tym zagadnieniem.

Wraz ze śmiercią Bolesława Krzywoustego w 1138 r., weszły w życie postanowienia jego statutu ogłoszonego na ogólnopaństwowym wiecu i zaprzysiężonego przez zgromadzonych na nim biskupów i dostojników świeckich⁹⁹. Spisane one były na niezachowanym do naszych czasów dokumencie, przesłanym do Stolicy Apostolskiej i zatwierdzonym przez papieża¹⁰⁰. Brak tekstu samego statutu, oraz la-

⁹⁷ W. Feliks, *Dziedzictwo*, s. 195–199. Za dzielnicą poznańską opowiedział się też wcześniej K. Jasiński, bliżej jednak nie uzasadniając swego stanowiska, zob. tegoż, *Odon*, [w:] PSB, T. XXII, Wrocław 1978, s. 538.

⁹⁸ W. Baran-Kozłowski, *Arcybiskup*, s. 81–82. W przypadku takiego określenia ojcowizny Władysława Odonica niesłuszne jest natomiast twierdzenie tego badacza, iż w 1205 r. Laskonogi wymieniał z Henrykiem Brodatym ziemie prawnie należne jego bratankowi, czyli dzielnicę kaliską na Lubusz z przyległościami, co było bezpośrednią przyczyną wystąpienia Odonica przeciwko stryjowi (tamże, s. 86). W innym miejscu W. Baran-Kozłowski pisze z kolei, iż syn Odon dysponował swoim patrimonium niewątpliwie już po 1208 r. (s. 234). Należała do niego jednak wówczas tylko ziemia przemęcka wraz otrzymaną od Brodatego ziemią kaliską. Historyk ten nigdzie nie wspomina o tym, aby Odonicowi udało się do 1217 r. odzyskać drugą część swojej ojcowizny, czyli ziemię poznańską. Stąd też trudno zaakceptować, w świetle układu zawartego pomiędzy Brodatym a Odonicem w 1207 r. (KDW, T. 1, nr 93 oraz 94, 99, zob. niżej R. 1.3. A), słuszność jego rozważań uzasadniających zwłokę księcia śląskiego z rozpoczęciem starań o zwrot Kalisza (s. 234–235), chyba, że przyjmiemy, iż uzyskanie przez Odonica samej ziemi przemęckiej wystarczyło do tego, aby Henryk Brodaty mógł rozpocząć dochodzenie swych roszczeń. Powyższe uwagi dobrze ilustrują, jak ważna dla zrekonstruowania późniejszych wydarzeń jest odpowiedź na pytanie, jakie ziemie stanowiły patrimonium Władysława Odonica.

⁹⁹ *Eodem anno [1138] obiit Bolizlaus dux Polanorum, relinquens quinque filios superstitibus, quibus et divisit hereditatem suam coram episcopis et principibus illius terrae, Annales Magdeburgenses*, wyd. G. H. Pertz, MGH, SS, T. XVI, Hannoverae 1859, s. 186.

¹⁰⁰ *hoc autem perpetuis temporibus observari precipiens, per sedem apostolicam obtinuit approbari omnes illos faciens excommunicatione percelli, qui statutum huiusmodi auc-*

koniczność innych współczesnych 1138 rokowi źródeł powoduje, że przystępując do odtworzenia jego postanowień, historycy sięgają także do stosunkowo późnych zapisów: *Kroniki* mistrza Wincentego i bulli Innocentego III z 9 czerwca 1210 r.¹⁰¹. Sprzyja to tworzeniu wielu, niekiedy całkowicie sprzecznych ze sobą hipotez i prowadzi często do niewłaściwej interpretacji stosunków wewnętrznych w Polsce z drugiej połowy XII w. pod kątem ewentualnych postanowień ustawy sukcesyjnej¹⁰². W efekcie tego, w historiografii trwają spory nie tylko na temat zasięgu terytorialnego poszczególnych dzielnic, ale nawet podstawowych zasad na jakich oparte było funkcjonowanie statutu Bolesława Krzywoustego. Na przykład za niesłuszną należy uznać podjętą przez E. Rymara próbę zakwestionowania instytucji senioratu (dobrze ugruntowanej w literaturze przez O. Balzera) na rzecz primogenitury, czyli zasady dziedziczenia tronu w Polsce tylko w najstarszej linii Piastów, wywodzącej się od Władysława II Wygnańca¹⁰³. W świetle zachowanych źródeł wątpliwości nie może bowiem budzić fakt, że według statutu naczelną władza w państwie należała zawsze do najstarszego wiekiem w całym rodzie Piastów – tzw. seniora. W ten sposób każdy z potomków Bolesława Krzywoustego – przynajmniej teoretycznie – mógł zasiąść na tronie wielkoksiążęcym, co gwaran-

toritate apostolica roboratum presumerent violare, SUB, T. 1, nr 118=KDM, T. 1, nr 6; *testamentales mandat conscribi codicillos*, ChP, MPH, sn, T. XI, s. 118. Inaczej G. Labuda, który wątpi w sporządzenie testamentu w formie pisanej, zob. tegoż, *Testament Bolesława Krzywoustego*, [w:] *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenerio dedicata*, Poznań 1959, s. 177–178, 193.

¹⁰¹ ChP, MPH, sn, T. XI, s. 118–119, 150, 177; SUB, T. 1, nr 118=KDM, T. 1, nr 6. Zestawienie tekstów źródłowych zob. M. Derwich, *Testament Bolesława Krzywoustego w polskiej historiografii średniowiecznej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Nr 499, Historia 33, 1980, s. 112–153.

¹⁰² Zob. M. Dworsatschek, *Władysław*, s. 37.

¹⁰³ O. Balzer, *O następstwie tronu w Polsce*, [w:] RAU WHF, T. 36, Kraków 1897, s. 290–306; E. Rymar, *Primogenitura zasadą regulującą następstwo w pryncypat w ustawie sukcesyjnej Bolesława Krzywoustego*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, R. 48, 1993, nr 1, s. 1–16; R. 49, 1994, nr 1, s. 1–19; Tak za nim W. Baran-Kozłowski, *Arcybiskup*, s. 139–140. Pogląd ten podważył J. Bieniak. Zob. tegoż, *Powstanie księstwa*, s. 40–52.

towało utrzymanie trwałego pokoju wewnątrz państwa. Senior miał sprawować osobiste rządy w dzielnicy centralnej ze stolicą w Krakowie oraz zwierzchnictwo nad dzielnicami przydzielonymi innym Piastom, jak również nad Pomorzem, pozostającym we władaniu miejscowych dynastii¹⁰⁴. Aby nie dopuścić do rozpadu terytorium państwa na szereg samodzielnych politycznie księstw dzielnicowych, statut nie wprowadzał dziedziczności dzielnic w ramach poszczególnych linii. Książęta piastowscy mieli być tylko ich zarządcami z ramienia seniora. Według J. Bieniaka dowodzą tego dostrzegalne również w Polsce cechy, charakterystyczne dla stosunków ruskich. Ze względu więc na niewielką liczbę żyjących Piastów częste były wypadki zastępowania książąt danej ziemi namiestnikami spośród możnowładztwa, a zakres ich władzy nie różnił się od uprawnień przedstawicieli dynastii. Dochodziło także do wydzielania dzielnic jeszcze za życia ojca sprawnym do rządów synom. Natomiast małoletni książęta (prawie do końca XII) byli pomijani przy następstwie po zmarłym ojcu¹⁰⁵.

Z zachowanych źródeł historycznych dowiadujemy się, że po śmierci Bolesława Krzywoustego tylko trzech jego synów otrzymało

¹⁰⁴ Zob. J. Bieniak, *Polska elita*, [w:] SPŚ, T. 2, s. 50, 53; tenże, *Statut Krzywoustego*, [w:] *Polska dzieje cywilizacji i narodu*, T. II, *Monarchia Piastów 1038–1399*, pod red. M. Derwicha, A. Żurka, Wrocław 2003, s. 55. W historiografii funkcjonuje także odmienny pogląd o urzędniczym, namiestniczym charakterze władców Pomorza Gdańskiego, który wprowadził do literatury O. Balzer (*Genealogia*, s. 369–374). Ostatnio został zakwestionowany przez G. Labudę. Zob. tegoż, *Stanowisko prawno-polityczne książąt Pomorza nadwiślańskiego na przełomie XII i XIII wieku*, „Zapiski Historyczne”, T. 66, 2001, z. 2–3, s. 7–37; tenże, *Czy książęta gdańscy dynastii Subisławiców byli w XII i w początkach XIII wieku namiestnikami krakowskich książąt-pryncpsów?*, „Annales Academiae Pedagogicae Cracoviensis” Folia 21, Studia Historica, III, 2004, s. 17–32.

¹⁰⁵ J. Bieniak, *Polska elita*, [w:] SPŚ, T. 2, s. 35–48. Badacz odwołując się do analogii z organizacją księstw ruskich rozwinął propozycje zgłoszone wcześniej przez J. Dowiatą, zob. tegoż, *Polska – państwem średniowiecznej Europy*, Warszawa 1968, s. 223–229. Do poglądu tego krytycznie ustosunkował się J. Wenta, zob. tegoż, *O stróżach „testamentu” Bolesława Krzywoustego*, [w:] SPŚ, T. 8, s. 87–89. Za dziedzicznością dzielnic w ramach poszczególnych linii już od 1138 r. opowiedział się wcześniej T. Wojciechowski, zob. tegoż, *Dalsze losy*, s. 302, 312, a ostatnio M. Biniaś-Szkopek, *Bolesław*, s. 48–49.